

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Anton Wåhlin

Ramavtalsupphandlingar

- En konsekvensanalys av överprövningar vid
ramavtalsupphandlingar ur ett rättsekonomiskt perspektiv

JURM02 Examensarbete

Examensarbete på juristprogrammet
30 högskolepoäng

Handledare: Henrik Norinder

Termin för examen: period 1 VT 2016

Innehåll

Summary	3
Sammanfattning	4
Förord	5
1 Inledning	6
1.1 Bakgrund	6
1.2 Syfte och frågeställningar	7
1.3 Metod och material	7
1.3.1 Inledning	7
1.3.2 Rättsanalytisk metod	8
1.3.3 Rättsekonomi	8
1.3.4 Material	9
1.4 Avgränsningar	10
1.5 Forskningsläge	11
1.6 Disposition	11
2 Gällande rätt	12
2.1 Inledning	12
2.2 Ramavtal	13
2.3 Nyheter till följd av direktivet	16
3 Direkt effekt och direktivkonform tolkning	18
3.1 Direkt effekt	18
3.1.1 Inledning	18
3.1.2 Blir direkt effekt tillämplig?	19
3.2 Direktivkonform tolkning	23
3.2.1 Inledning	23
3.2.2 En direktivkonform tolknings påverkan på nuvarande lagstiftning ..	24
3.2.3 Sammanfattning	25
4 Empirisk undersökning	26
4.1 Inledning	26
4.2 Begränsningar av undersökningen	27
4.3 Resultat	28
4.3.1 Kontraktsföremål	28
4.3.2 Processtid	29
4.3.3 Avgörande	31
4.3.4 Överprövande parter	33
4.3.5 Upphandlande part	34
4.3.6 Sammanfattning	35
5 Åsikter i doktrin	36
5.1 Inledning	36
5.2 Implementering av direktiven	36
5.3 Interimistiska beslut	36
5.4 Direktupphandling vid stoppad upphandling	37

5.5	Preklusionsfrist.....	38
5.6	Processkostnadsansvar/ansökningsavgifter.....	39
5.7	Förnyad konkurrensutsättning.....	39
6	Analys	40
6.1	Inledning.....	40
6.2	Gällande rätt och EU-rättens inverkan	41
6.3	Är en hög rättssäkerhet samhällsekonomiskt försvarbar?.....	42
6.4	Effektivisering av överprövningsprocessen	44
6.5	Sammanfattning	48
7	Bilaga A	50

Summary

A considerable part of all public procurements leads to the establishment of a framework agreement. This form of agreement is considered to be preferable at times when the contracting authority has difficulty to determine the volume that will be needed, at which point delivery is to take place and in the case of uncertainty about the exact framing of the subject-matter of the contract.

In 2014, the European Parliament approved three new directives concerning public procurements. These should have been implemented in the national legislation no later than 18th of April 2016, but have yet not been implemented in the Swedish legislation (may, 2016). This opens up for questions regarding which of the new regulations that, despite the delay, will have immediate impact by dint of the principle of direct effect or which of the current national rules that will be affected by an indirect interpretation. A study of existing law, with European legal provisions into account, shows that the principle of direct effect is likely to have limited impact on public procurements of framework agreements. On the other hand, it is a greater probability that the new directives will have an immediate influence on Swedish legislation regarding framework agreements by an indirect interpretation.

It is common knowledge that public procurements are being appealed in great extent. It is reported in this paper, through an empirical study, the extent to which that public contract by framework agreements are being appealed and what consequences this entails for the parties involved. The results show that the processing times in court are long for these lawsuits as well as the fact that almost half of the cases leads to decisions which are to the detriment of the contracting authority. The frequent appeals and the long processing times are causing significant costs, especially for the contracting authority but also for the winning supplier. Both direct costs in terms of expenditures as a result of the court process but also indirect costs as a result of the delayed contract assignments.

An analysis of this from a law and economic perspective shows that changes in the law can be used to reduce the number of appeals which would lead to increased efficiency in the procurement of framework agreements and increased socio-economic benefits. Nonetheless, it is not entirely unproblematic as these measures threaten to reduce the rule of law somewhat. In my opinion, the increased socio-economic benefits are greater than the risk of the loss of the rule of law. Proposed measures are therefore, from a law and economic perspective, both desirable and necessary.

Sammanfattning

En betydande del av alla offentliga upphandlingar leder till upprättandet av ramavtal. Denna avtalsform anses vara att föredra vid tillfällen då den upphandlande myndigheten har svårighet att på förhand avgöra vilken volym som kommer behövas, vid vilken tidpunkt leveransen ska ske samt vid osäkerhet kring den exakta utformningen av kontraktsföremålet.

2014 godkände Europaparlamentet tre nya direktiv angående offentliga upphandlingar. Dessa skulle ha trätt i kraft senast den 18 april 2016, men har ännu inte implementerats (maj, 2016). Det öppnar för frågor angående vilka nya rättsregler som, trots förseningen, kommer gälla innan de nya reglerna träder i kraft med hjälp av principen om direkt effekt eller vilka nu gällande regler som påverkas av en direktivkonform tolkning. En utredning av gällande rätt, med EU-rättsliga bestämmelser i beaktande, visar att principen om direkt effekt troligtvis får en begränsad inverkan på ramavtalsområdet. Däremot är det en större sannolikhet att de nya direktiven har inflytande över nationella bestämmelser redan idag genom en direktivkonform tolkning.

Det är allmänt känt att offentliga upphandlingar överprövas i stor utsträckning. I detta arbete redovisas, genom en empirisk undersökning, i hur stor omfattning som offentliga upphandlingar av ramavtal överprövas samt vilka konsekvenser detta medför för de inblandade parterna. Resultatet visar att handläggningstiderna i domstol är långa för dessa mål samt att de i knappt hälften av fallen leder till beslut som är till nackdel för den upphandlande myndigheten. De frekventa överprövningarna och de långa handläggningstiderna orsakar stora kostnader, framförallt för den upphandlande myndigheten men även för vinnande leverantör. Både direkta kostnader i form av utgifter till följd av domstolsprocessen men även indirekta kostnader till följd av försenade kontraktstilldelningar.

En analys av detta utifrån ett rättsekonomiskt perspektiv visar att lagändringar kan utnyttjas till att minska antalet överprövningar vilket skulle leda till en ökad effektivitet vid offentliga upphandlingar av ramavtal och en ökad samhällsekonomisk vinning. Det är dock inte helt oproblematiskt då dessa åtgärder riskerar att minska rättssäkerheten på området något. Enligt min mening är emellertid den ökade samhällsekonomiska vinningen större än den riskerade förlusten i rättssäkerhet. De i arbetet föreslagna åtgärderna är därför, ur ett rättsekonomiskt perspektiv, både önskvärda och nödvändiga.

Förord

Jag vill tacka min handledare Henrik Norinder. Det är med all säkerhet ditt intresseväckande engagemang i ämnet som fått mig att fastna för offentlig upphandling, och utan ditt stöd och din förtröstan under uppsatsskrivandet hade detta arbete inte sett dagens ljus i tid.

Malmö den 23 maj 2016.

Anton Wåhlin

1 Inledning

1.1 Bakgrund

En betydande del, närmare bestämt cirka 32 procent, av alla offentliga upphandlingar leder till upprättandet av ramavtal.¹ Denna avtalsform anses vara att föredra vid tillfällena då myndigheten har svårighet att på förhand avgöra vilken volym som kommer behövas, vid vilken tidpunkt leveransen ska ske samt vid osäkerhet kring den exakta utformningen av kontraktsföremålet.² Ramavtal ses dessutom i hela Europa som en effektiv upphandlingsmetod.³

2014 godkände Europaparlamentet tre nya direktiv angående offentliga upphandlingar. Dessa skulle ha trätt i kraft senast den 18 april 2016, men Sveriges nya lag om offentlig upphandling kommer, som det ser ut i dagsläget, träda i kraft först den 1 januari 2017.⁴ Det öppnar för frågor angående vilka nya rättsregler som ändå kommer gälla från och med den 18 april 2016 med en tillämpning av principen om direkt effekt⁵ eller vilka nu gällande regler som påverkas av en direktivkonform tolkning.⁶

Det är inte ett helt okänt faktum att offentliga upphandlingar har en tendens att i relativt stor utsträckning leda till överprövningar. I fjol kom ett betänkande med titeln ”Överprövning av upphandlingsmål m.m.”⁷ där överprövningsutredningen studerade konsekvenserna av att offentliga upphandlingar överprövas samt eventuella åtgärder för att effektivisera upphandlingsprocessen.⁸ Att offentliga upphandlingar i stort överprövas i en vid utsträckning och att offentliga upphandlingar av ramavtal utgör en betydande del av upphandlingarna bör rimligtvis innebära att även dessa överprövas frekvent. Det finns därför, enligt min uppfattning, ett intresse av att studera detta närmre.

¹ Av upphandlingar genomförda 2014. Kan tilläggas att av direktivstyrda upphandlingar avsåg 47 procent ramavtal. Se KKV rapport 2015:9, s. 44f.

² Vägledning - ramavtal och avrop inom LOU och LUF, s. 5.

³ Dir. 2014/24/EU, skäl 60.

⁴ Edelman & Löfgren 2016.

⁵ Linder 2016.

⁶ Högländer 2016.

⁷ SOU 2015:12.

⁸ SOU 2015:12, s. 33.

1.2 Syfte och frågeställningar

Syftet med detta arbete är delvis att utreda hur rättsläget kring upphandlingar av ramavtal ser ut idag, med påverkan från EU-rätten i åtanke. Vid ett fastställande av gällande rätt är EU-rätten av särskild vikt i år (2016) på grund av den försenade direktivsimplementeringen. Den är dessutom viktig med tanke på att den ligger till grund för framtida nationell rätt på området. Därtill syftar uppsatsen till att mer specifikt titta på överprövningar av ramavtalsupphandlingar samt konsekvenserna det medför, för att därefter analysera dessa och argumentera kring möjliga åtgärder utifrån ett rättsekonomiskt perspektiv. Fastställandet av gällande rätt är essentiellt för att i den efterföljande analysen kunna ha kännedom om vilka bestämmelser som föranlett rådande situation angående överprövningar och på så sätt förmå föreslå nya relevanta ingripanden. Ett medvetande om gällande rätt, framtida rätt samt hur tidigare bestämmelser, i form av ett ramverk för vad som är tillåtet, påverkat verkliga transaktioner, krävs för att skapa sig en helhetssyn. För att uppnå syftet är det därmed nödvändigt med en undersökning av alla dessa delar. Ett par frågeställningar har använts som utgångspunkt:

- Vilken nationellt rättslig konsekvens får förseningen av implementeringen av de nya EU-direktiven vid offentliga upphandlingar av ramavtal?
- Är det möjligt att utifrån ett rättsekonomiskt perspektiv effektivisera offentliga upphandlingar av ramavtal?

1.3 Metod och material

1.3.1 Inledning

I uppsatsen har jag valt att använda mig av rättsanalytisk metod vid en utredning av gällande rätt på området samt att anlägga ett rättsekonomiskt perspektiv vid studier av genomförda undersökning och analysering av dess konsekvenser i förhållande till just gällande rätt. Det rättsekonomiska perspektivet bidrar till en förståelse kring hur reglerna påverkar samhället i stort på ett ekonomiskt plan.

1.3.2 Rättsanalytisk metod

För att utreda gällande rätt för offentliga upphandlingar av ramavtal studeras såväl gällande svensk lagstiftning, förarbeten och praxis som de nya EU-direktivens direkta och indirekta påverkan. Att utreda gällande rätt på nämnda sätt brukar beskrivas som att det utreds med hjälp av rättsdogmatisk metod. Rättsdogmatiken skildrar rättens yttre system genom att beskriva rättsregler och på olika områden och dessa områdens struktur.⁹ Även doktrin lyfts fram och används för att förtydliga och utreda de andra rättskällorna.

Utöver tidigare nämnda rättskällor ges även utrymme till artiklar liksom avgöranden från lägre instans, vilket ger upphov till att metoden för utredning av gällande rätt i detta arbete är att likna vid en rättsanalytisk metod. Vid en rättsanalytisk metod granskas inte bara rätten, utan den analyseras också. Vidare ger metoden en öppning att använda sig av material som innefattar värderingar, såsom artiklar och uttalanden från praktiker på området.¹⁰

Gällande rätt är enligt mig gemensamt skapade rättsnormer, vilka bildats med tiden genom individens handlande. Då individernas agerande har påverkats av det som de anser vara ”rätt”, har deras uppfattningar gemensamt skapat förutsättningar för samlevnad dem emellan. Detta har sammantaget bildat samhällsuppfattningen som rättsnormerna grundar sig på. Denna syn om att rätten skapats av människan för människan kan kopplas till rättspositivismen.¹¹

1.3.3 Rättsekonomi

En grundtanke för ett ekonomiskt perspektiv är att alla handlingar görs i syfte att hushålla med tillgångar på ett effektivt sätt. Människan försöker dessutom uppnå så stor tillfredsställelse som möjligt vid utnyttjandet av sina tillgångar. Ekonomiska teorier ser ofta till och beskriver hur den perfekta marknaden ser ut. I stunder då en marknad fungerar perfekt behövs ingen hänsyn tas till juridiska frågeställningar. Dock förekommer inga perfekta marknader i verkligheten. Det finns alltid omständigheter som stör marknadens idealbild, vilka kan rättas med hjälp av juridiken. Exempel på dessa omständigheter kan vara brister i information, monopol eller höga

⁹ Peczenik 2005, s. 249f.

¹⁰ Sandgren 2015, s. 43ff.

¹¹ Spaak 2013, s. 53f.

transaktionskostnader.¹² Dessutom kan regler användas till att optimera användandet av samhällets resurser genom att fördela rättigheter. Att se på rättsregler utifrån ett ekonomiskt perspektiv kan ge en annan och fördjupad förståelse för regelns betydelse.¹³

En del inom rättsekonomin förespråkar så liten inblandning som möjligt från lagstiftaren. Det anses att en fri marknad tenderar att reglera sig själv. Ett exempel är att marknader som driver upp priser över marknadsvärdet, ger nya aktörer skäl att ta sig in på marknaden. Den ökade konkurrensen leder i sin tur till sänkta priser, och på så sätt har marknaden återgått till ett jämviktsläge utan att lagstiftaren behövt lägga sig i. När lagstiftaren väl ska intervensera ska denne göra det genom att försöka imitera den fria marknaden i så stor utsträckning det går.¹⁴

Rättsekonomi handlar därför om att titta på vilken effekt rättsliga regler har på samhällsekonomin i stort och hur dessa kan användas för att effektivisera den ekonomiska samhällsnyttan.¹⁵ Det viktigaste inom rättsekonomin är just hur effektiv en regel är och då i bemärkelsen ekonomiskt effektiv.¹⁶ För att utvärdera den samhällsekonomiska effekten tillämpas enkla ekonomiska antaganden och teoretiska modeller.¹⁷

Det finns ingen utmärkande tolkningsmetod inom rättsekonomin. Istället anses det viktigare att ha en utmanande inställning till de etablerade juridiska metoderna, då dessa ofta ser rätten som ett eget autonomt system. En rättsekonom vill främja samhällsnyttan genom att öka den ekonomiska effektiviteten med hjälp av juridiken.¹⁸

Det är viktigt att se rätten ur olika perspektiv för att undvika risker med att rationella problemlösningar ur en rättslig synvinkel leder till irrationella konsekvenser för samhället sett ur andra perspektiv.¹⁹

1.3.4 Material

I uppsatsen har jag valt att använda mig mestadels av avgöranden från Högsta förvaltningsdomstolen och kammarrätterna, inte minst då dessa helt

¹² Med transaktionskostnader avses här kostnaden för en transaktion att komma till stånd.

Se Dahlman, Glader & Reidhav 2004, s. 84f.

¹³ Dahlman, Glader & Reidhav 2004, s. 9ff.

¹⁴ Bastidas Venegas, s. 184f.

¹⁵ Dahlman, Glader & Reidhav 2004, s. 9f.

¹⁶ Peczenik 2005, s. 256.

¹⁷ Bastidas Venegas, s. 183.

¹⁸ Bastidas Venegas, s. 181.

¹⁹ Gräns, s. 429f.

ligger till grund för uppsatsens undersökande del. Dessa avgöranden anser jag vara av intresse, inte bara för det faktum att de visar på domstolspraxis gällande sakfrågor, men även för att de utifrån ett större perspektiv ger en bild av rättsläget och överprövningsprocessen i praktiken.

I de delar som inte är egna analyser eftersträvas en så hög grad av neutralitet som möjligt. Att uppnå fullständig neutralitet är dock i princip omöjligt, exempelvis med tanke på att det är jag som valt ut det innehåll som jag ansett vara av intresse och värde för uppsatsen.²⁰ Det har diskuterats och det är inte heller helt säkert att absolut neutralitet är idealet.²¹

Det avsnitt i uppsatsen som redovisar resultaten av den egna studien är inte en juridisk framställning per se, utan det är en empirisk undersökning. Den är dock betydelsefull då den ligger till grund för delar av den juridiska argumentationen i uppsatsens avslutande analysdel.

1.4 Avgränsningar

Uppsatsen är begränsad till att behandla offentliga upphandlingar av ramavtal. Det innebär att alla framställningar, redovisade resultat och analyser berör just ramavtal. Det är därför inte möjligt att hävda att det jag behandlar och kommer fram till gäller för alla offentliga upphandlingar i stort.

I detta arbete behandlas främst frågeställningar som berör gällande rätt inom den klassiska sektorn. Vilket medför att lagen (2007:1091) om offentlig upphandling (LOU) hamnar i fokus. Det förekommer dock även hänvisningar till och utredningar av delar av den närbesläktade lagen (2007:1092) om upphandlingar inom områdena vatten, energi, transporter och posttjänster (LUF). En lag som däremot inte tas upp är lagen (2007:1029) om upphandling på försvars- och säkerhetsområdet (LUFS). Detta då regleringen i många avseenden är lik regleringen i LOU och det i detta arbete inte renderats någon anledning att närmre se till de specifika skillnaderna dem emellan.

²⁰ Dahlman 2006, s. 6ff.

²¹ Dahlman 2006, s. 82ff.

1.5 Forskningsläge

Det har gjorts arbeten som behandlar och beskriver ramavtal. Det har även skrivits om överprövningsprocesser vid offentliga upphandlingar. Inte minst statens offentliga utredning "*Överprövning av upphandlingsmål m.m.*" från 2015. Vid sökningar på området har jag dock inte hittat något annat arbete som tar upp frågorna kring överprövningsprocesser specifikt vid offentliga upphandlingar av ramavtal, varför jag anser att en sådan framställning kan bidra med ny och ökad kunskap på området.

1.6 Disposition

Uppsatsen inleds med en utredning av svensk gällande rätt för offentliga upphandlingar av ramavtal, innehållande en kortare grundläggande redogörelse av ramavtal.

I efterföljande avsnitt studeras hur rättsläget påverkas av de nya EU-direktiven och förseningen av implementeringen av dessa, med fokus på direkt effekt.

Efter det studeras hur det nationella rättsläget påverkas av en direktivkonform tolkning.

Därefter följer ett avsnitt som redovisar resultat av en undersökning av avgöranden rörande ramavtal från Högsta förvaltningsdomstolen och kammarrätterna.

Innan den egna analysen framhävs åsikter rörande vissa frågeställningar från praktiker inom området.

I den avslutande delen analyseras resultaten från undersökningen i förhållande till gällande rätt utifrån ett rättsekonomiskt perspektiv.

Jag har valt att låta vissa analyser ingå löpande under uppsatsen. Det för att jag ansett att det gett en ökad tydlighet och därför en enklare och förbättrad förståelse från läsarens sida. De egna analyserna kännetecknas av att jag använt mig av personliga pronomen i redogörelsen alternativt att jag i dessa delar inte hänvisat till någon annan textförfattare.

2 Gällande rätt

2.1 Inledning

Det stadgas i 2 kap. 13 § och 2 kap. 19 § LOU resp. 2 kap. 20 § och 2 kap. 23 § LUF vad som anses med en offentlig upphandling samt vad en upphandlande myndighet är. Där omnämns att kommunala myndigheter samt offentligt styrda organ som står under kontroll av en kommun anses vara upphandlande myndighet. Dessutom menas åtgärder som en upphandlande myndighet vidtar för att ingå ett ramavtal såsom en offentlig upphandling.

1 kap. 9 § LOU stadgar principer som alltid måste följas vid offentliga upphandlingar, d.v.s. de grundläggande upphandlingsrättsliga principerna. Dessa är *likabehandling*, *icke-diskriminering*, *öppenhet*, *proportionalitet* och *ömsesidigt erkännande*.

Inom EU upphandlas varor, tjänster och byggtreprenader till enorma summor. För att därför säkerställa att upphandlingarna går rätt till och att de konkurrensutsätts i tillräcklig utsträckning ansågs upphandlingsdirektiven vara nödvändiga.²² Särskilt den fria konkurrensen omnämns ofta som en av grundstenarna och som en oskriven regel inom näringslivet.²³ Ett av syftena vid skapandet av en unionsgemensam reglering var just att skapa en gemensam inre marknad med sund och hög konkurrens.²⁴ Offentlig upphandling berörs särskilt av det EU-gemensamma målet att skapa en ”inre marknad” med gränsöverskridande handel. Ur Fördraget om Europeiska unionens funktionssätt, FEUF, kan speciellt nämnas artikel 34, som behandlar den fria rörligheten av varor, artikel 49, angående etableringsfriheten och artikel 56, som reglerar den fria rörligheten av tjänster.²⁵ Den nationella regleringen av offentlig upphandling baseras på det s.k. klassiska direktivet, och därmed blir unionsrätten i stor utsträckning betydande för den svenska upphandlingsrätten.²⁶ Det ska också nämnas att unionsrätten har företräde framför nationell rätt vid en konflikt dessa sinsemellan, varför unionsrätten är av yttersta vikt att *alltid* iaktta och följa.

²² Sundstrand 2013, s. 28.

²³ Bernitz 2015, s. 44f.

²⁴ Bernitz & Kjellgren 2014, s. 264ff.

²⁵ Pedersen 2013, s. 11f.

²⁶ Europaparlamentets och rådets direktiv 2004/18/EG av den 31 mars 2004 om samordning av förfarandena vid offentlig upphandling av byggtreprenader, varor och tjänster.

D.v.s. inte enbart vid tillfällena då Sverige är försenade med en direktivimplementering.²⁷

Kommissionen presenterade en rapport 2011 i vilken de hävdade att EU-direktiven, genom att öka öppenheten och konkurrensutsättningen, lett till en besparing på runt 4 % för länderna inom EU.²⁸

En tolkning av EU-rätt skiljer sig lite åt från en tolkning av svensk rätt. Exempelvis tillmäts inte förarbeten till lagar samma tyngd inom unionsrätten som de gör i svensk rätt, och i många fall saknas det till och med förarbeten. Istället är det viktigt att se till preambeln²⁹, i vilken det kan stadgas vad som beaktats vid utformningen av direktivet.³⁰

2.2 Ramavtal

Åtgärder som en upphandlande myndighet vidtar för att ingå ett ramavtal menas såsom en offentlig upphandling. Ramavtal definieras i 2 kap. 15 § LOU där det stadgas att syftet med ett ramavtal är att fastställa villkoren för senare tilldelning av kontrakt under en given tidsperiod. Ett ramavtal ingås mellan en eller flera myndigheter och en eller flera leverantörer. I normalfallet får den upphandlande myndigheten inte ingå ett ramavtal med två leverantörer, utan enbart en eller fler än två, i enlighet med 5 kap. 5 § LOU. Undantag är om endast två leverantörer uppfyller urvalskriterierna eller om upphandlingen sker under tröskelvärdet.³¹

Ramavtal är inte att blanda ihop med leveransavtal. Leveransavtal används, till skillnad från ramavtal, som huvudregel vid situationer då pris, volym och övriga leveransvillkor är fastställda på förhand. Exempelvis vid enstaka tillfällen eller enstaka projekt.³²

Idag förekommer tre typer av ramavtal:

- *Ramavtal med en leverantör där alla villkor för avrop är fastställda*, vilket innebär att det är den ensamma leverantörens uppgift att

²⁷ Bernitz & Kjellgren 2014, s. 100f.

²⁸ European Commission – Impact and effectiveness of EU Public Procurement Legislation, s. 156.

²⁹ Benämns även ofta som *ingress*.

³⁰ Bernitz & Kjellgren 2014, s. 187.

³¹ Se Nord, lagkommentar 5 kap. 5 § LOU, Karnov.

³² KKV rapport 2010:5, s. 25f.

tillgodose myndigheten med efterfrågad vara eller tjänst under ramavtalets löptid, till de på förhand fastställda kriterierna.³³

- *Ramavtal med flera leverantörer där alla villkor är fastställda.* Vid denna typ av ramavtal ska rangordningen av leverantörerna framgå av tilldelningsbeslutet och avrop ska ske i enlighet med rangordningen eller andra fastställda fördelningsnycklar.³⁴ Avvikelse från rangordningen kan ske i vissa fall om dessa särskilda skäl tydligt framgår i förfrågningsunderlaget. Ett exempel på det kan vara varor vars pris förändras ofta.³⁵
- *Ramavtal med flera leverantörer utan att samtliga villkor är fastställda.* Detta omnämns även som ramavtal med förnyad konkurrensutsättning. Förfarandet vid en förnyad konkurrensutsättning ska gå till så att den upphandlande myndigheten bjuder in ramavtalsleverantörerna att lämna anbud igen enligt de i ramavtalet fastställda villkoren. Man kan se det som att det i praktiken genomförs en ny ”miniupphandling” med de ramavtalsanslutna leverantörerna.³⁶ Ett ramavtal med förnyad konkurrensutsättning ses inte i sig som ett avtal. Kontraktet uppstår följaktligen först efter genomförandet av den nya konkurrensutsättningen.³⁷

Grunderna för ramavtal regleras i kapitel 5, LOU. Det omnämns där ett antal centrala punkter:

- Löptiden för ett ramavtal får endast vara längre än fyra år om det föreligger särskilda skäl.
- Vid ramavtal med en leverantör ska villkoren i kontrakt tilldelade med hjälp av ramavtalet stämma överens med villkoren i ramavtalet.
- Vid ramavtal med flera leverantörer ska leverantörerna vara minst tre till antalet.
- Vid ramavtal med flera leverantörer där samtliga villkor är fastställda ska tilldelning ske enligt rangordning.
- Vid ramavtal med flera leverantörer där samtliga villkor inte är fastställda ska upphandlaren erbjuda leverantörerna att komma in med anbud. Dessa anbud ska ligga till grund för att avgöra vilken

³³ Rosén Andersson 2012, s. 255.

³⁴ Vägledning – ramavtal och avrop inom LOU och LUF, s. 33f.

³⁵ Prop. 2006/07:128, s. 175f.

³⁶ Upphandlingsmyndigheten, ”Hur tilldelas kontrakt som grundas på ett ramavtal?”.

³⁷ Sundstrand 2013, s. 93.

leverantör som tilldelas kontraktet. Utvärderingen sker med stöd av ramavtalet.

Det första som en upphandlande myndighet måste göra inför anskaffning av varor, tjänster eller byggentreprenader är en beräkning av det totala värdet av upphandlingen. Det måste göras för att veta ifall upphandlingen styrs av de direktivstyrda reglerna eller de nationella reglerna. Värdet av ett ramavtal ska enligt 3 kap. 13 § LOU beräknas av hela det totala värdet av samtliga kontrakt som planeras under ramavtalets löptid. Tröskelvärdet är olika beroende på vad som ska upphandlas, och detta värde tillkännages av regeringen.³⁸

Huvudregeln är att den myndighet som avser att ingå ett ramavtal ska annonsera upphandlingen, vilket framgår av 7 kap. 1 § LOU. Upprättandet av förfrågningsunderlaget är av yttersta vikt då det ligger till grund för den yttre ramen av upphandlingen. En myndighet får nämligen inte lov att avropa tjänster från ett ramavtal om dessa inte ingår i förfrågningsunderlaget.³⁹

Att genomföra avrop från ramavtal med fastställd rangordning är relativt okomplicerat, då det enbart är att följa den fastställda rangordningen som ska framgå av avtalet. Avropet sker helt enkelt från den först rankade leverantören. Har denne inte möjlighet att leverera, sker avropet från näst rankade leverantör, o.s.v. Förekommer däremot en annan fördelningsnyckel än rangordning, så ska avropet ske i enlighet med de i ramavtalet fastställda villkoren. Det ska vara tydligt angivet i ramavtalet hur och när dessa fördelningsnycklar kan användas.⁴⁰

Vid en leverans till följd av ett ramavtal är det intressant att se till leveransskyldigheten. Det förekommer nämligen situationer där en leveransskyldighet krävs. Ett exempel på en sådan situation är då en myndighet upphandlat ett ramavtal där leverantörerna rangordnats efter lägsta pris. Kammarrätten i Stockholm har nämligen uttalat att upphandlingen inte får någon verkan om den leverantör som lagt anbudet med lägst pris kan välja att inte leverera när det är dags för avrop.⁴¹

³⁸ Forsberg 2015, s. 83.

³⁹ Pedersen 2013, s. 79.

⁴⁰ Vägledning - ramavtal och avrop inom LOU och LUF, s. 50f.

⁴¹ KamR i Stockholm, mål 5913-10; samt KamR i Stockholm, mål 5603-10.

Ett ramavtal anses typiskt sett ha en konkurrensbegränsande effekt, då det låser möjligheten för andra leverantörer än de avtalsslutna under löptiden för ramavtalet.⁴²

2.3 Nyheter till följd av direktivet

I och med det nya direktivet, 2014/24/EU, är tanken att reglerna rörande ramavtal ska behållas i stort sett som de är idag, men att de ska förtydligas i vissa delar.⁴³

Det föreskrivs uttryckligen, i det nya direktivet, en möjlighet att kombinera både ramavtal med samtliga villkor fastställda och ramavtal utan att samtliga villkor är fastställda.⁴⁴ Detta blir möjligt vid ingående av ramavtal med flera leverantörer. Denna nyhet går stick i stäv med tidigare svensk praxis då Högsta förvaltningsdomstolen i RÅ 2010 ref. 97 fann att det inte var möjligt att kombinera den typen av ramavtal.⁴⁵ Det har dock argumenterats för att det går att tolka Högsta förvaltningsdomstolen dom på så sätt att det faktiskt går att kombinera ramavtal med samtliga villkor fastställda och ramavtal utan samtliga villkor fastställda. Två av ledamöterna var skiljaktiga och ansåg att det inte var möjligt att utläsa ett förbud mot kombinerade avropsmodeller varken i direktivet eller i LOU. Det gäller emellertid så länge det inte leder till att myndigheten får möjlighet att skönmässigt välja mellan de olika ramavtalen. D.v.s. det måste uttryckligen framgå i förfrågningsunderlaget vid vilka situationer som det ena eller andra ramavtalet blir aktuellt.⁴⁶

Vid ramavtal med flera leverantörer ska tilldelningen av kontrakten ske på objektiva grunder. Det ska tydligt framgå i en fördelningsnyckel vilka dessa objektiva grunder är.⁴⁷ I det nya direktivet förtydligas dessa kriterier i skäl 61, så att de innefattar en möjlighet att ta hänsyn till de berörda fysiska personernas behov eller val, vid ramavtal där samtliga villkor är fastställda.⁴⁸

⁴² Nytt regelverk om offentlig upphandling, s. 483.

⁴³ Nytt regelverk om offentlig upphandling, s. 480.

⁴⁴ Se 2014/24/EU, artikel 33.4(b).

⁴⁵ Nytt regelverk om offentlig upphandling, s. 482.

⁴⁶ Bokwall & Salomonsson 2010.

⁴⁷ Larsberger & Johansson 2015.

⁴⁸ Sveman 2015.

Det kommer finnas en möjlighet att ingå ramavtal med två leverantörer, vilket är en effekt av att det nya direktivet inte anger att antalet leverantörer vid ett ramavtal med flera leverantörer måste vara tre eller fler.⁴⁹

I skäl 60 förtydligas vem som är avropsberättigad vid ett ramavtal. Det stadgas att part måste vara tydligt angiven som part i upphandlingen från början, då ett ramavtal är ett ”slutet system”.⁵⁰ Detta gäller både för de upphandlande myndigheterna och leverantörerna, vilket betyder att varken en myndighet eller en leverantör kan ansluta sig till ingånget ramavtal i efterhand.⁵¹

Slutligen anger artikel 51 i det nya försörjningsdirektivet, 2014/25/EU, att ett ramavtal inte får ha en löptid som är längre än 8 år, förutom i undantagsfall.

⁴⁹ KKV - Inom ramen för ramavtal, s.7.

⁵⁰ Ds 2014:25, s. 415.

⁵¹ Lagrådsremiss - Nytt regelverk om upphandling, s. 485f.

3 Direkt effekt och direktivkonform tolkning

3.1 Direkt effekt

3.1.1 Inledning

Ett direktiv medför inte i sig verkningar för enskilda, utan är endast bindande i förhållande till EU:s medlemsstater. För att enskilda ska få effekt av direktiven, krävs det att skrivelserna från dessa implementerats i nationell lag. Det innebär att upphandlingsdirektiven som utgångspunkt inte får större inverkan på offentliga upphandlingar efter den 18 april 2016 än de hade innan. Dock förekommer en möjlighet för enskilda att under dessa förutsättningar likväl erkännas vissa rättigheter till följd av direktiven, med hjälp av principen om direkt effekt.⁵²

Principen om direkt effekt av EU-rätt ger upphov till möjligheten att åberopa europeiska bestämmelser i den nationella domstolen, oavsett om bestämmelsen finns lagstadgad i nationell rätt eller inte. Tanken är att principen ska garantera EU-rättens tillämpbarhet och effektivitet i EU-länderna. Direkt effekt kan antingen verka vertikalt, dvs. mellan landet och privatpersoner, eller horisontellt, privatperson gentemot privatperson. Vertikal verkan innebär, att bestämmelsen enbart kan åberopas om den är till fördel för den enskilde gentemot det allmänna. Den europeiska bestämmelsen måste vara *precis, tydlig, ovillkorlig* och *inte kräva kompletterande nationella åtgärder eller gemenskapsåtgärder*.⁵³ Med tydlig och precis menas att den enskildes rättighet klart framgår i bestämmelsen samt att den inte lämnar utrymme för en skönsässig bedömning.⁵⁴ Principen om direkt effekt inom EU-rätten fastställdes av EU-domstolen 1963 i målet Van Gend & Loos.⁵⁵

För att direkt effekt ska gälla när det kommer till *direktiv från EU*, vilket är aktuellt i det här fallet, krävs att bestämmelsen, likt för EU-rätten generellt, är ovillkorlig, tillräckligt tydlig och tillräckligt precis. Utöver det krävs även att medlemsstaten inte har införlivat direktivet inom tidsfristen.⁵⁶ När det

⁵² Olsson 2016.

⁵³ EUR-Lex, EU-rättens direkta effekt.

⁵⁴ Linder 2016.

⁵⁵ C-26/62, Van Gend & Loos.

⁵⁶ C-41/74, Van Duyn.

gäller direktiv kan den direkta effekten *enbart* verka vertikalt. Den vertikala effekten gäller bara åt ena hållet och innebär att en leverantör kan åberopa en EU-rättslig bestämmelse gentemot myndigheten. En följd blir då att en myndighet inte kan åberopa en EU-rättslig bestämmelse gentemot en leverantör med stöd av direkt effekt. EU-domstolen har ansett att en direktivbestämmelse som inte införlivats i tid inte får medföra negativa konsekvenser för en part i ett horisontellt förhållande mellan enskilda.⁵⁷ EU-domstolen har uttalat att en medlemsstat som inte införlivat direktivsåtgärder i tid kan inte mot enskild åberopa sin egen underlåtenhet att fullgöra dessa.⁵⁸ Direkt effekt kan dock åberopas även av tredje man, om en bestämmelse medfört negativa återverkningar för denne. Exempelvis anses vinnande leverantör drabbas av negativa konsekvenser vid en bifallen talan i domstol.⁵⁹

3.1.2 Blir direkt effekt tillämplig?

För att principen om direkt effekt ska vara tillämplig på de EU-rättsliga bestämmelserna måste ett antal krav vara uppfyllda.⁶⁰ Vid en undersökning för att se om dessa bestämmelser anses få direkt effekt eller inte, har jag för enkelhetens skull valt att gå igenom kraven en i taget. Självfallet är det så att en EU-rättslig bestämmelse inte kan åberopas med stöd av principen om direkt effekt ifall något av dess krav inte är uppfyllda, då alla krav är tvingande. Jag har dock, i ett försök att vara pedagogisk, sett till samtliga krav rörande varje bestämmelse trots att det visats att de inte uppnått vissa krav och därmed i teorin inte nödvändigtvis behövt vägas mot nästkommande krav.

3.1.2.1 Tydlig och precis?

Kombinerade ramavtal

Vid första anblicken anser jag att skrivelsen om kombinerade ramavtal är tydlig, utan att lämna utrymme för en feltolkning.⁶¹ Myndigheter ska ges en möjlighet att kombinera ramavtal med samtliga villkor fastställda och ramavtal utan samtliga ramavtal fastställda. Hur själva utformningen sedan kommer se ut i praktiken är en annan fråga. Dock kom lagrådet med svidande kritik på denna punkt då de ansåg att bestämmelsen i remissen var

⁵⁷ Hettne 2012, s. 185.

⁵⁸ C-148/78, Ratti, punkterna 22-24.

⁵⁹ Upphandlingsmyndigheten, "Nyheter i den kommande lagstiftningen – och hur hanterar vi mellantiden?", s. 12.

⁶⁰ Se avsnitt 3.1.1.

⁶¹ Se Nytt regelverk om offentlig upphandling, s. 44.

för svår att förstå, trots att den noga återger direktivets text.⁶² Det ger upphov till en fundering kring ifall skrivelsen i direktiven inte är så tydlig trots allt. Att det ens uppstår en diskussion ifall skrivelsen är tydlig och precis eller inte talar för att den inte är tydlig i tillräcklig utsträckning. Det är därmed en fråga som inte är helt lätt att avgöra, och får därför lämnas därhän för tillfället.

Berörda fysiska personers behov eller val

Denna bestämmelse är tänkt att fungera som ett förtydligande av redan gällande regler. Den är tydlig och precis på så sätt att den talar om för vilka bestämmelsen gäller samt i vilken situation. Skrivelsen uppnår därmed kravet för att vara tillräckligt tydligt och precist utformat.

Ramavtal med två leverantörer

En möjlighet att ingå ramavtal med två leverantörer uppstår till följd av att det i det nya direktivet inte längre stadgas att ett ramavtal med flera leverantörer måste ingås med tre eller flera leverantörer, vilket tidigare varit fallet.⁶³ Det innebär att denna möjlighet inte framgår uttryckligen av de nya bestämmelserna utan är en följd av den nya formuleringen. Jag anser att det lämnar utrymme för en skönsässig bedömning av rättigheten, vilket utgör ett hinder för användandet av principen om direkt effekt då det inte är tillräckligt tydligt och precist.

Avropsberättigad

Direktivtextens förtydligande angående avropsberättigade till ett ramavtal anger utförligt vilka som bör anses vara anslutna parter till ett ingånget ramavtal och att dessa tydligt ska anges från början.⁶⁴ Skrivelsen är tydlig och precis till sin utformning.

Ej längre än 8 års löptid

I dagsläget finns ingen bestämmelse i LUF för hur lång löptid ett ramavtal får ha. I det nya försörjningsdirektivet ställs emellertid som huvudregel ett krav på att löptiden inte får överstiga 8 år. Rörande denna bestämmelse i försörjningsdirektivet finns det inte mycket utrymme för misstolkning. Ett ramavtal får inte ha en löptid som sträcker sig längre än 8 år. Det är tydligt och precist och uppfyller därmed kravet.

⁶² Lagrådet yttrande, se 7 kap. 7 §.

⁶³ Se avsnitt 2.3., samt 5 kap. 5 § LOU.

⁶⁴ 2014/24/EU, skäl 60.

3.1.2.2 Ovillkorligt?

Kombinerade ramavtal

Det nya klassiska direktivet ställer inte något krav på en upphandlande myndighet att kombinera ramavtal där samtliga villkor är fastställda och ramavtal där samtliga villkor inte är fastställda. Utan det är snarare så att direktivet bereder väg för en sådan möjlig åtgärd. Det kan inte ses som tillräckligt för att uppfylla principen om direkt effekts krav på ovillkorlighet.

Berörda fysiska personers behov eller val

Direktivshänvisningen är svår att ses som ovillkorlig. Den erbjuder myndigheten en *möjlighet* att i fördelningsnyckeln ange berörda fysiska personers behov eller val som en objektiv grund. Myndigheten har ingen skyldighet att göra detta. Hänvisningen kan därför inte ses som ovillkorlig.

Ramavtal med två leverantörer

Att en myndighet vid ingåendet av ramavtal med flera leverantörer ska ingå detta med två leverantörer är inget som stadgas i det nya direktivet. Myndigheten har fortfarande möjlighet att ingå ramavtal med valfritt antal leverantörer. Detta är inte en ovillkorlig bestämmelse.

Avropsberättigad

Direktivsskålet anger hur utformningen av regleringen *bör* tolkas. Det är inte tillräckligt för att hänvisningen ska anses vara ovillkorlig. Detta förtydligande kommer därför inte kunna åberopas med hänvisning till principen om direkt effekt.

Ej längre än 8 års löptid

Ett ramavtal inom försörjningssektorn *får inte*, som en effekt av denna bestämmelse, löpa längre än 8 år. Det är en tvingande bestämmelse och kravet på ovillkorlighet får därmed anses vara uppfyllt.

3.1.2.3 Vertikal verkan?

Kombinerade ramavtal

Då reglerna angående direkt effekt ställer ett krav på en enkelriktad vertikal verkan har myndigheterna ingen möjlighet att åberopa principen gentemot leverantörer. Det innebär att myndigheter inte kan använda sig av denna nya utvidgade möjlighet till ramavtal förrän reglerna införlivats i nationell rätt.

Berörda fysiska personers behov eller val

I slutändan kan användandet av detta tilldelningskriterium ses som en rättighet för den enskilde. Den enskilde slutanvändaren är dock inte motpart

till myndigheten, utan erhåller rättigheten tack vare myndigheten. Denna bestämmelse är därför i första hand en rättighet för den upphandlande parten och uppfyller därmed inte kravet för vertikal verkan.

Ramavtal med två leverantörer

Detta är en rättighet för myndigheten och inte för leverantören, då det inte är upp till leverantören huruvida ramavtalet ingås med en eller flera leverantörer. Myndigheter har därmed inte någon möjlighet att åberopa denna EU-rättsliga bestämmelse med hjälp av principen om direkt effekt.

Avropsberättigad

Klarläggandet om vilka som anses vara avropsberättigade till ett ramavtal gäller såväl upphandlande parter som leverantörer.

Ej längre än 8 års löptid

Att ett ramavtal inte får bindas längre än 8 år är en bestämmelse som berör leverantörer, både den vinnande leverantören och förlorande leverantörer. Denna bestämmelse medför en rättighet för förlorande leverantörer gentemot myndigheten, på så sätt att tiden som myndigheten får binda upp ramavtalet med den vinnande leverantören är begränsad. Direktivsbestämmelsen, i det nya försörjningsdirektivet, om att ett ramavtals löptid inte får överstiga 8 år uppfyller i och med det även kriteriet om vertikal verkan. Min bedömning blir därför att en leverantör, som inte tilldelas ett kontrakt där vinnande anbudsgivare sluter ett ramavtal i enlighet med LUF som löper under längre tid än 8 år, kan med största sannolikhet överpröva detta innan de nya reglerna träder i kraft med stöd av principen om direkt effekt.

3.1.2.4 Sammanfattning

Den enda av de fem nya bestämmelser, som jag har valt att ta upp, på ramavtalsområdet som uppfyller samtliga krav för principen om direkt effekt är bestämmelsen i det nya försörjningsdirektivet rörande ett ramavtals löptid. Skulle en upphandlande enhet ingå ett ramavtal med en leverantör, efter den 18 april 2016, som löper över längre tid än 8 år kan troligtvis en annan leverantör därför åberopa principen om direkt effekt och överpröva ramavtalstiden.

Som kan utrönas, till följd av kraven som måste uppfyllas för att direkt effekt ska bli tillämplig, blir enbart ett fåtal av bestämmelserna aktuella redan nu i vår. Det innebär att förseningen med införandet av direktivsbestämmelserna leder till att många möjligheter, rättigheter och

skyldigheter kan komma att utebli till dess att den nya lagstiftningen på området träder i kraft, vilket får ses som olyckligt.

Efter frågan om vilken påverkan direkt effekt kommer få angående ramavtal, vilket i min mening förmodligen blir ganska liten, är det intressant att även se till om några av de nya bestämmelserna kommer påverka rättsområdet tack vare en direktivkonform tolkning.

3.2 Direktivkonform tolkning

3.2.1 Inledning

Direktivkonform tolkning innebär att nationella domstolar, efter det att tidpunkten för ett direktivs införlivandefrist har löpt ut, är skyldiga att tolka bestämmelserna i nationell rätt *utifrån direktivets syfte och ordalydelse*.⁶⁵ Det kan nämnas att detta även inkluderar felaktigt införlivade direktivsbestämmelser.⁶⁶ Det har också uttalats av EU-domstolen att nationella domstolar ska, med beaktande av nationell rätt, göra allt inom deras behörighet för att säkerställa direktivets fulla verkan och att resultat, förenliga med direktivets syfte, uppnås.⁶⁷ Denna tolkning, vars ändamål är att direktivets syfte ska uppnås, går före hänvisningar och upplysningar i nationella förarbeten.⁶⁸ De nya direktiven blir därmed en rättskälla som ska användas vid tolkning av nationell rätt.⁶⁹ Det stadgas i FEUF att resultaten som är tänkta att uppnås med ett EU-direktiv är bindande för samtliga medlemsstater, vilket är ett uttryck för företrädesprincipen.⁷⁰

Direktivkonform tolkning kommer att få betydelse vid de tillfällen då det nya direktivet inte överensstämmer med rådande lagstiftning på området. Det kan vara situationer då nuvarande lagstiftning inte reglerar den aktuella rättsfrågan, eller att lagstiftningen inte fullt ut motsvarar bestämmelsen i det nya direktivet. Direktivkonform tolkning ställer inte heller något krav på vertikal verkan, utan kan gälla för både leverantör och myndighet.⁷¹ Det ska hållas i åtanke att direktivkonform tolkning kan beröra samtliga rättsfrågor, men blir enbart tillämplig vid situationer där den nuvarande lagstiftningen lämnar utrymme till tolkning. I ett rättsfall från EU-domstolen stadgades

⁶⁵ C-14/83, von Colson, punkt 26.

⁶⁶ Hettne 2012, s. 188.

⁶⁷ C-212/04, Adeneler, punkterna 93-95.

⁶⁸ C-371/02, Björnekulla.

⁶⁹ Upphandlingsmyndigheten, ”Nyheter i den kommande lagstiftningen – och hur hanterar vi mellantiden?”, s. 10.

⁷⁰ FEUF, art. 288.

⁷¹ Höglander 2016.

nämligen att en tolkning av det nya direktivet begränsas om det står i direkt strid med ordalydelsen för nuvarande lagstiftning. I avgörandet framgick att en indirekt effekt aldrig kan leda till att nationell rätt tolkas emot sin egen ordalydelse.⁷²

3.2.2 En direktivkonform tolknings påverkan på nuvarande lagstiftning

Även i detta avsnitt har jag valt att, för tydlighetens skull, gå igenom de nya bestämmelserna en i taget.

Kombinerade ramavtal

Det finns ingen lagstiftning i lagen om offentlig upphandling som uttryckligen förbjuder upphandlingar av kombinerade ramavtal, utan det är just denna frånvaro som föranleder osäkerheten som finns idag. Med tanke på att det dessutom, likt ovan nämnt, fanns stöd för upphandlingar av kombinerade ramavtal redan innan införandet av det nya direktivet bör möjligheten vara större idag.⁷³ Att genomföra upphandlingar av kombinerade ramavtal med stöd av en direktivkonform tolkning är därför inte att sticka ut hakan för långt.

Berörda fysiska personers behov eller val

Det, i det nya direktivet, angivna skälet rörande fysiska personers behov och val, är ett förtydligande av redan existerande lagtext och inte en helt ny bestämmelse. Då nationella domstolar är bundna att tolka nationell rätt utifrån syftet och ordalydelsen i direktivet kommer denna bestämmelse påverka rättstillämpningen. Vid en eventuell tolkning av de objektiva kriterierna för tilldelning av ett kontrakt, inte bara kan utan även bör rätten hädanefter ta hänsyn till tilldelningsgrunden fysiska personers behov och val, med hänvisning till det nya direktivets syfte.

Ramavtal med två leverantörer

5 kap. 5 § LOU stadgar att vid ett ramavtal med flera leverantörer måste dessa vara tre eller flera till antalet. Ett antagande av två leverantörer skulle därmed strida mot ordalydelsen av lagen. En myndighet får därför vänta till dess att den nya lagstiftningen trätt i kraft innan de kan anta två leverantörer vid en ramavtalsupphandling. Enda möjligheten att idag anta två leverantörer är om det enbart inkommit två stycken godtagbara anbud.⁷⁴

⁷² C-105/03 Pupino.

⁷³ Se avsnitt 2.3.

⁷⁴ Nord, lagkommentar, 5 kap. 5 § LOU, Karnov.

Avropsberättigad vid ett ramavtal

Vem som har rätt att göra avrop från ett ramavtal är en fråga som har diskuterats och också prövats i svensk rätt. Bland annat i ett mål avgjort i Kammarrätten i Göteborg där två kommuner, i en samordnad upphandling, tecknat avtal med vinnande leverantör utan att de stod omnämnda i annonsen om upphandlingen. Kammarrätten ansåg att deras förfarande därför var att ses som en otillåten direktupphandling.⁷⁵ Det får tolkas som ett tecken på att det redan idag råder ett klimat där det är nödvändigt att på förhand ange vilka som är avropsberättigade i förhållande till en ramavtalsupphandling. Rätten lär därför med största sannolikhet göra tolkningen huruvida vilka som är avropsberättigade till ett ramavtal med stöd av syftet och ordalydelsen i det nya direktivet. Det får följderna att det redan idag är av största vikt, särskilt vid samordnade upphandlingar, att tydligt ange vilka myndigheter som förväntas genomföra avrop på ramavtalet.

Ramavtal enligt LUF - 8 års löptid

I föregående avsnitt kom jag fram till att den nya bestämmelsen om att ett ramavtal upphandlat enligt LUF inte får ha en löptid som överstiger 8 år troligtvis kan tillämpas med hjälp av principen om direkt effekt. Det kommer även vara möjligt att tillämpa denna bestämmelse med hänvisning till principen om direktivkonform tolkning. Det blir fallet eftersom det inte förekommer någon nuvarande begränsning av löptiden för ramavtal upphandlade enligt LUF.

3.2.3 Sammanfattning

Om min slutsats angående principen om direkt effekts påverkan på ramavtalsområdet var att konsekvenserna kommer att bli relativt små, är min bedömning angående direktivkonform tolkning en annan. De flesta av direktivets nya bestämmelser fungerar mer som förtydliganden än som krav på helt nya regler. Dessa är dessutom frågor som sen tidigare lyfts fram, diskuterats och till viss mån redan tolkats i samklang med de nya förtydligandena. Detta medför att upphandlingsaktörer kan börja hänvisa till de nya bestämmelserna, vilka genom sin utformning klarlägger tidigare oklara situationer och som därför skapar en ökad trygghet vid upphandlingsförfarandet.

⁷⁵ KamR i Göteborg, mål nr 917-918-11.

4 Empirisk undersökning

4.1 Inledning

Nyss redogjorda utredning av gällande rätt angående offentliga upphandlingar av ramavtal är det som legat till grund för rådande rättsläge. Det är med andra ord dessa regler som haft betydelse för hur omständigheterna kring överprövningar av ramavtalsupphandlingar ser ut idag (vilka kommer redogöras för i detta avsnitt). De nya direktiven och deras inflytande på den nationella rätten, genom principerna om direkt effekt och direktivkonform tolkning, är det som i sin tur inom den närmsta tiden kommer påverka den framtida situationen på området. Gällande rätt, framtida rätt och dess konsekvenser i praktiken är alla viktiga komponenter för att förmå skapa sig en helhetssyn. Att ha en insikt om de två förstnämnda, vilken förhoppningsvis tillskansats genom avsnitt 2 och 3, är därför nödvändigt för att på ett givande sätt ta till sig och kunna reflektera kring de kommande avsnitten.

Att offentliga upphandlingar överprövas i stor utsträckning är ingen nyhet. Så sent som i mars i fjol kom ett betänkande av Överprövningsutredningen vid namn ”Överprövning av upphandlingsmål m.m.”.⁷⁶ Tanken var att utredningen skulle se över de problem som uppstår till följd av att upphandlingar stoppas vid överprövningar i domstol. De skulle komma med förslag som kan tänkas kunna effektivisera upphandlingsförfarandena.⁷⁷ Utredningen tittade bland annat på ett eventuellt införande av ansökningsavgift och processkostnadsansvar, om den förlängda avtalsspärren bör avskaffas, om det ska införas en preklusionsfrist och på tidsfristen för väckande av skadeståndstalan.⁷⁸ I skenet av detta har jag valt att specifikt titta på överprövningar vid ramavtalsupphandlingar.

Jag anser att det är intressant att se till huruvida det skiljer sig någonting mellan överprövningar av offentliga upphandlingar i stort och överprövningar av offentliga upphandlingar av ramavtal. Finns det några aspekter som sticker ut och vad skulle kunna göras för att effektivisera överprövningsprocessen gällande offentliga upphandlingar av ramavtal? Jag har studerat och lyft fram ett antal punkter från drygt 100 avgöranden, vilka alla är upphandlingar av ramavtal som överprövats till Högsta

⁷⁶ SOU 2015:12.

⁷⁷ SOU 2015:12, s. 33.

⁷⁸ SOU 2015:12, s. 11–15.

förvaltningsdomstolen eller till kammarrätt.⁷⁹ Tanken med detta är att jag ur resultaten ska kunna skapa mig en bild av hur det ser ut gällande överprövningar av ramavtal. Alla avgöranden är slumpmässigt utvalda, bortsett från att de har en relativt jämn fördelning över åren och mellan de olika kammarrätterna. Jag valde att göra på det viset för att få en genomsnittlig bild över hur ramavtalsöverprövningarna har sett ut över hela landet de senaste sex åren. En övervikt mot ett visst år eller mot en viss kammarrätt hade, om än så inte ska vara fallet, kunnat leda till ett vinklat resultat. Att jag valt att inte studera avgöranden från förvaltningsrätt är dels för att jag är tvungen att avgränsa undersökningen och då anser att ett avgörande från kammarrätten är mer vägledande, och dels för att jag är intresserad av att se till tidsaspekten av upphandlingarnas överprövningar, vilken till sin natur oftast är längre vid ett kammarrättsavgörande.⁸⁰

De olika delarna av ramavtalsöverprövningarna som jag valt att studera är: *processtid*⁸¹, *kontraktsföremål*⁸², *avgörande*⁸³, *upphandlande part*⁸⁴ samt *överprövande parter*⁸⁵.

4.2 Begränsningar av undersökningen

En grundidé jag hade var att se till om det i praktiken gick att hitta något samband mellan en viss typ av ramavtal och en högre respektive lägre tendens till överprövning. Jag hade även för avsikt att se till den eventuella rättsprocesstiden för respektive ramavtalstyp. Problemet var att det i de allra flesta av rättsfallen inte framgick vilken typ av ramavtal som den upphandlande myndigheten hade för avsikt att upphandla. För att ta reda på detta hade jag behövt begära ut offentliga uppgifter från alla upphandlingsmål, vilket hade blivit alldeles för tidskrävande. Jag vidhåller dock att en sådan undersökning hade kunnat leda till intressanta slutsatser.

I de mål som återförvisas till lägre instans är rättsprocesstiden möjligen än längre än den jag räknat med. Mål avgjorda i kammarrätten 2016 kan möjligtvis – med föga sannolikt – tas upp av HFD, varför

⁷⁹ Se bilaga A.

⁸⁰ Så mycket som 25 % av alla avgöranden i förvaltningsrätterna överklagas till kammarrätt, och 5 % av förvaltningsrättens avgöranden sakprövas i kammarrätten. Den höga andelen överprövningar visar på att kammarrättsavgöranden inte hör till ovanligheten och därför är en intressant utgångspunkt. Att kammarrättsavgöranden inte heller överprövas i samma utsträckning medför att dess utgång väger tyngre. Se SOU 2015:12, s. 14.

⁸¹ Tiden från det att tilldelningsbeslutet lämnats till det att målet avgjorts i domstol.

⁸² Vara, tjänst eller byggtreprenad.

⁸³ Vilket avgörandet blev samt om det var till fördel för upphandlande part eller ej.

⁸⁴ Vilken upphandlande part var.

⁸⁵ Antalet överprövande parter i målet.

handläggningstiden även i dessa mål kan bli något längre. Dessa är dock så få till antalet att handläggningstiden för dem är försumbar utifrån ett större perspektiv.

Den i min undersökning framkomna processtiden är tiden för överprövningar som gått till kammarrätterna. D.v.s. överprövningar som inte tas upp av kammarrätterna eller kanske rent av inte ens tas upp av förvaltningsrätterna har därmed en kortare processtid. Därav är det intressant att titta på hur stor andel av alla upphandlingar som överprövas i kammarrätten, vilket enligt överprövningsutredningen är en betydande andel.⁸⁶

4.3 Resultat

4.3.1 Kontraktsföremål

En av de första sakerna som jag ansåg var av intresse att studera var vilken typ av upphandlat kontraktsföremål som återfanns i störst utsträckning bland de avgöranden jag tittat på.

Resultatet av undersökningen blev följande:

Övre raden: Typ av kontraktsföremål. Nedre raden: Antal överprövningar.

Vara	Tjänst	Byggentreprenad
29	62	10

Tabell 1.

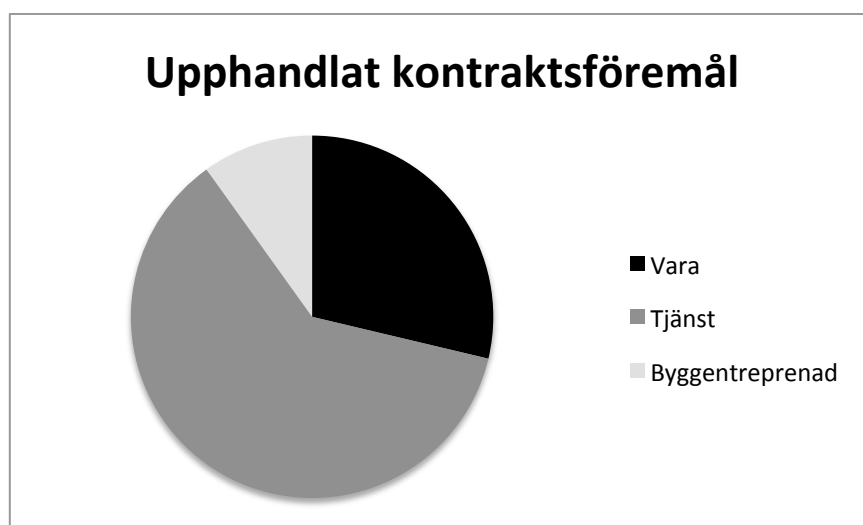

Fig. 1.

⁸⁶ 25 % av alla avgöranden i förvaltningsrätterna överklagas till kammarrätt. Se SOU 2015:12, s. 14.

Det kontraktsföremål vars upphandlingar överprövats i överlägset störst utsträckning är tjänster. Resultatet kan bero på två tänkbara alternativ. Antingen upphandlas helt enkelt tjänster oftast i form av ramavtal, eller så har ramavtalsupphandlingar av tjänster en större tendens att leda till överprövning.

4.3.2 Processtid

Det jag valt att kalla processtid är tiden, i antalet dagar, från det att tilldelningsbeslutet lämnats till det att målet avgjorts i domstol. Med tanke på att avtalspärren i de allra flesta fall är tio dagar från det att tilldelningsbeslutet skickats, vilket är minimifristen enligt 16 kap. 1 § 1 st. LOU, har jag ansett att processtiden i det här fallet ligger nära den verkliga handläggningstiden i domstolen.

Av de rättsfallen jag studerat kunde jag i 98 stycken utläsa processtiden.

Resultatet blev följande:

Övre raden: antal dagar. Nedre raden: antal avgöranden.

1-100	101-200	201-300	>300
11	27	34	26

Tabell 2.

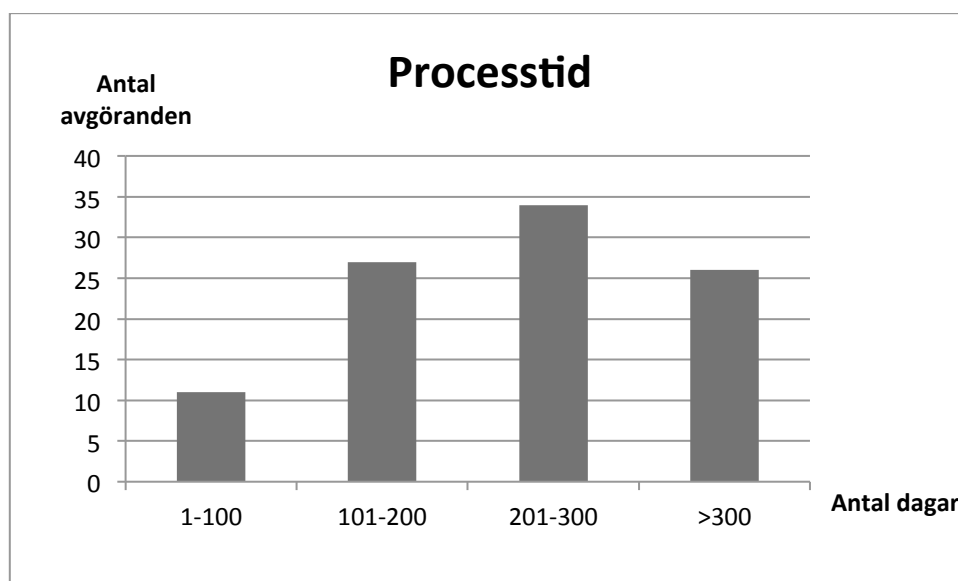

Fig. 2.

En granskning av processtiden för samtliga avgöranden i kammarrätterna gav ett snitt på 238,7 dagar, vilket motsvarar ungefär 7,8 månader.

Motsvarande undersökning av ärendena i Högsta förvaltningsdomstolen visade ett snitt på 590,8 dagar, vilket motsvarar ungefär 19,4 månader.⁸⁷

Det kan sättas i perspektiv till handläggningstiden för samtliga offentliga upphandlingar under 2014. Då var den genomsnittliga handläggningstiden, från det att ärendet inkom till domstolen till det att beslut togs, 2,2 månader för förvaltningsrätterna, ytterligare 3,1 månader för kammarrätterna då prövningstillstånd beviljats och ytterligare 3,0 månader för Högsta förvaltningsdomstolen vid beviljat prövningstillstånd.⁸⁸ Det ger ett snitt på 5,3 månader för kammarrätternas ärenden och 8,3 månader för högsta förvaltningsdomstolens ärenden. Min undersökning ger ett resultat som visar på att handläggningstiden för upphandlingar av ramavtal i domstol är betydligt längre i snitt.⁸⁹ Med beaktande av det faktum att min undersökning är begränsad i omfång och en eventuell felmarginal, kvarstår dock en indikation på att överprövningsprocesser av ramavtal kan vara tidsmässigt längre.

För att sätta processtiden i perspektiv till upphandlat kontraktsföremål undersökte jag processtiden för upphandlingar av de olika kontraktsföremålen var för sig. Resultatet blev följande:

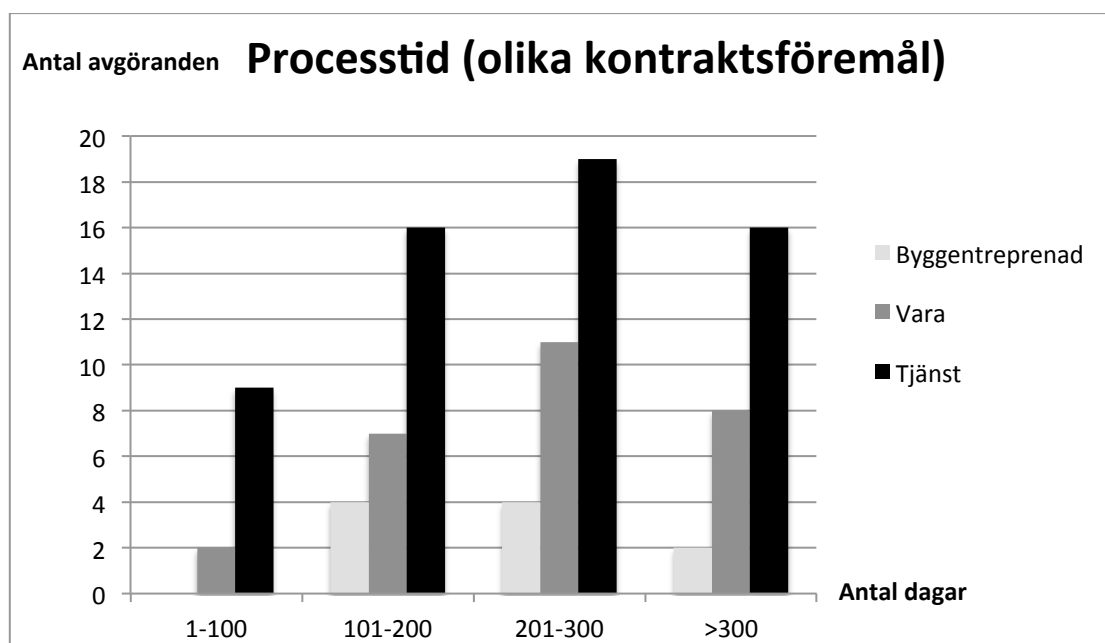

Fig 3.

⁸⁷ Snittet för högsta förvaltningsdomstolens processtid är dock baserat på endast 4 stycken ärenden.

⁸⁸ KKV rapport 2015:9, s. 78, tabell 32.

⁸⁹ Det ska tilläggas att min beräkning av handläggningstiden är uträknad från det att tilldelningsbeslutet meddelades och inte det att ärendet inkom till domstolen, vilket ger en tid som i de flesta fall är ungefär 10 dagar längre.

Det visar på ett, nästan lite oväntat, likartat resultat. Antalet avgöranden inom de olika tidsintervallerna för olika upphandlade kontraktsföremålen avviker inte nämnvärt. Upphandlingar av tjänster är det kontraktsföremål som ligger närmst resultatet för alla avgöranden sammantaget. Då det är det kontraktsföremål som baserats på flest avgöranden bör det också gett det mest verklighetsnära resultatet. Det är inte helt osannolikt att tänka sig att resultatet för övriga kontraktsföremål även dem kommer närma sig resultatet för snittet vid en granskning av fler avgöranden.

4.3.3 Avgörande

En intressant aspekt var att se till vilket avgörande rätten kom fram till. Resultatet blev:

Övre raden: Avgörande. Nedre raden: Antal fall.

Ansökan om överprövning avvisas/avslås	Målet återförvisas till FörvR	Upphandlingen ska göras om	Rättelse ska ske	Annat
54	12	15	17	3

Tabell 3.

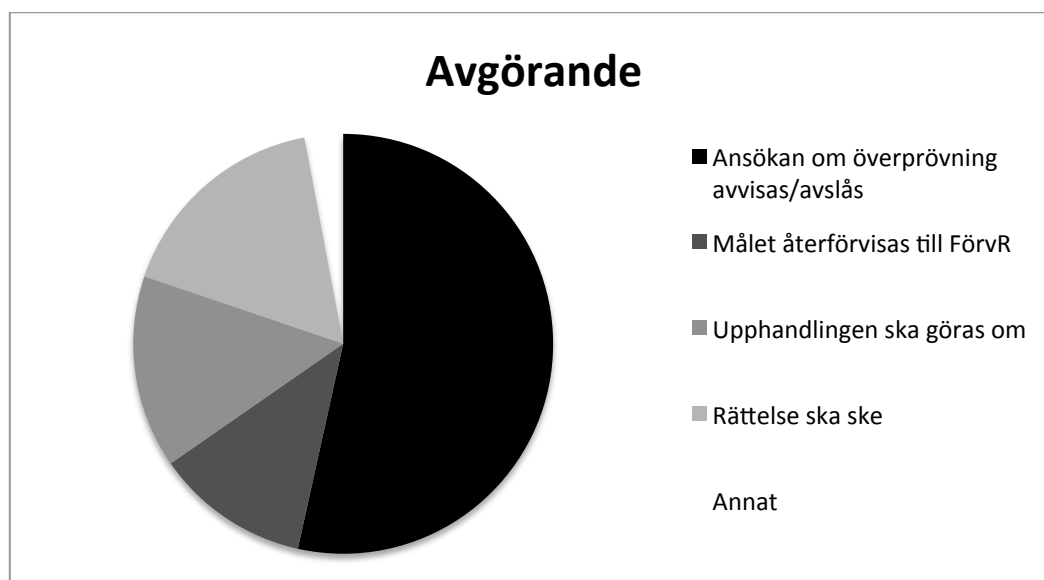

Fig. 4.

Resultatet visar föga förvånande på att det vanligaste avgörandet från domstolen är att ansökan om överprövning avvisas. Det som däremot kommer lite mer som en överraskning är det faktum att upphandlingen tvingats göras om i nästan 15 % av fallen, då jag ser det som en relativt stor

andel. Att en upphandling görs om är generellt kostsamt för den upphandlande parten. Det är dock rimligt att avgörandet faller på att upphandlingen ska göras om i nästan lika stor utsträckning som att upphandlingen ska rättas, trots att rättelse anses vara ett mindre ingripande. Det har nämligen allmänt ansetts att det vid valet mellan dessa två ingripanden bör falla till att upphandlingen ska göras om, då en enskild rättelse kan leda till fel i andra delar av upphandlingen.⁹⁰

I många av fallen har det också beslutats att målet ska återförvisas till förvaltningsrätten. Även detta medför ökade kostnader för upphandlande part eftersom det innebär att det dröjer ytterligare tid innan upphandlingen får avslutas. Dessutom kvarstår ovissheten om målets utgång, varför det inte är möjligt att påbörja ett vidtagande av nya åtgärder.

Därefter studerades i hur stor utsträckning som besluten var gynnande respektive missgynnande för upphandlande part. Avgöranden som resulterat i att överprövande part fått gehör helt eller delvis för sin talan har räknats som ett gynnsamt avgörande, vilket även innebär att endast avgöranden som resulterat i att överprövningen helt avvisats eller avslagits renderat ett gynnsamt avgörande. Det ska även noteras att mål som renderat i en återförvisning till förvaltningsrätt bedömts som ogynnsamma avgöranden. En återförvisning behöver inte per automatik ses som ett negativt avgörande för en upphandlande part, likväl har jag valt att se en förlängd process, till följd av ett återförvisat avgörande, som att det är till nackdel för den upphandlande myndigheten. Resultatet blev följande:

Övre raden: avgörande. Nedre raden: antal fall.

Gynnsamt	Ogynnsamt
55	46

Tabell 4.

⁹⁰ Nord, lagkommentar, 16 kap. 6 §, Karnov.

Fig. 5.

Av mina resultat att döma är det relativt jämt när det kommer till om avgöranden varit till fördel för leverantör eller upphandlande part, med en liten övervikt till den upphandlande parten. Ett sådant resultat tyder på att brister i upphandlingar är vanligt förekommande.

4.3.4 Överprövande parter

Jag studerade hur många, till antalet, de överprövande parterna var i respektive mål. Resultat:

Övre raden: antal överprövande parter. Nedre raden: antal avgöranden.

1	2	3 eller fler
91	7	3

Tabell 5.

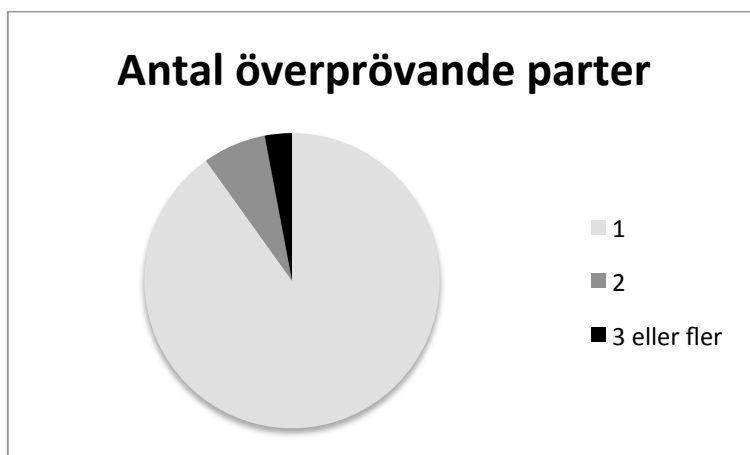

Fig. 6.

Resultatet visar att det i ungefär 90 % av fallen jag studerat endast var en överprövande part.

Jag ansåg att det var intressant att titta på processtiden för de avgöranden som hade två eller fler överprövande parter. Det visade ett snitt på 392,9 dagar, vilket motsvarar nästan 1 år och 1 månad. Det är en betydligt längre tid än det totala snittet av alla undersökta avgöranden, vilket var på 238,7 dagar.⁹¹ Det kan ge en fingervisning om att upphandlingar med fler överprövande parter är mer komplicerade. Jag vill dock inte dra för stora växlar av detta resultat då det baseras på ett relativt litet antal avgöranden.

4.3.5 Upphandlande part

Under undersökningens gång noterades även vilka de upphandlande parterna var i alla avgöranden. De olika typerna av myndigheter kategoriserades på samma sätt som konkurrensverket kategoriserat dem i sin undersökning. D.v.s. i *statliga myndigheter, kommuner, landsting, statliga bolag, kommunala bolag* och *övriga*.⁹² Resultatet av hur stor andel av granskade överprövningar som utgjordes av de olika typerna av myndigheter blev följande (de svarta stolparna visar på resultatet från min granskning av överprövningar, medan de gråa stolparna är baserade på KKV:s redovisning av antalet genomförda upphandlingar 2014⁹³):

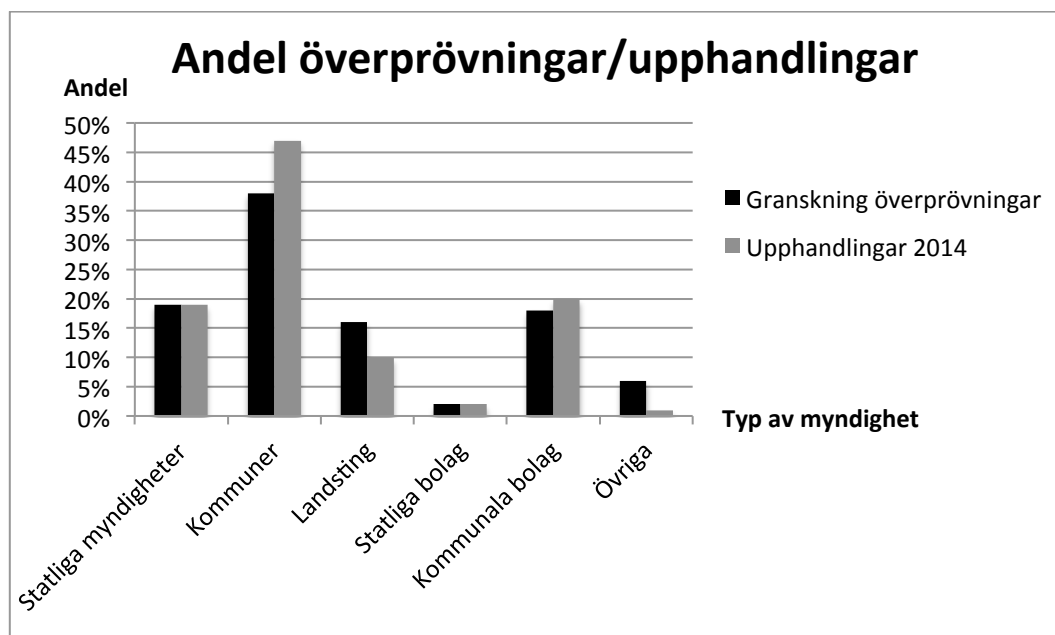

Fig. 7.

⁹¹ Se avsnitt 4.3.2.

⁹² Se KKV rapport 2015:9, s. 29f.

⁹³ Se KKV rapport 2015:9, s. 30, tabell 3.

Resultatet visar att den klart mest representerade typen av myndighet i min granskning är kommuner. Dessutom utgörs ytterligare en stor andel av kommunala bolag. Resultatet stämmer dock väl överens med andelen av upphandlingar som genomförs av de olika myndigheterna. Det innebär i stora drag att de olika myndigheternas upphandlingar överprövas i lika stor utsträckning sett till den procentuella andelen genomförda upphandlingar. Andelarna genomförda upphandlingar baseras på siffror från enkom 2014, men konkurrensverkets rapport visar på liknande siffror även de fem föregående åren.⁹⁴

4.3.6 Sammanfattning

Ett av de resultaten som jag anser är av lite större intresse är processtiden. Att den var relativt lång är kanske inte en nyhet i sig, men det är likväl ett faktum som visar på att en effektivisering skulle vara önskvärd. Detta visade sig gälla för alla upphandlingar av ramavtal, oavsett vilket kontrakt föremål som upphandlades.

Att det vanligaste kontrakt föremål som upphandlades i form av ramavtal var tjänster är inte överraskande med tanke på att omfattningen av behovet av tjänster ofta är svår att veta om på förhand, varför dessa lämpar sig bra för att upphandlas i form av ramavtal.

En annan intressant insikt var att överprövningarna i drygt en fjärdedel av fallen ledde till att målet återförvisades till förvaltningsrätten eller att upphandlingen skulle göras om. Det får ses som en hög andel med tanke på de omfattande negativa ekonomiska konsekvenserna det kan medföra för den upphandlande parten.

⁹⁴ KKV rapport 2015:9, s. 30, tabell 3.

5 Åsikter i doktrin

5.1 Inledning

För att skapa en mer objektiv bild av problemställningarna innan min analys, har jag valt att i den här delen ta upp några ämnen som är av intresse och som har diskuterats av praktiker. Dessa kommer sedan i kombination med undersökningen ligga till grund för den avslutande analysen. Viktigt att ha i åtanke vid en granskning av verksamma juristers uttalanden är att dessa kan ha uttalats sig av en anledning, de kan således ha haft en agenda.

5.2 Implementering av direktiven

Hur rättsläget ser ut nu när den försenade implementering av direktivstexterna är ett faktum, är en fråga som flitigt diskuterats den senaste tiden. Det har uppvisats en oro kring det ovissa rättsläget, där somliga bland annat är oroliga för att det kommer leda till ett ökat antal överprövningar den närmsta tiden.⁹⁵ Flertalet praktiker är dock av åsikten att principen om direkt effekt inte kommer att ha en markant betydelse för de flesta offentliga upphandlingarna, men att det kan vara bra att bilda sig en uppfattning om hur rättsläget ser ut, i förberedande syfte.⁹⁶ Det faktum att en direktivkonform tolkning kommer kunna påverka den framtida tolkningen av nationell lagstiftning har även det åskådliggjorts av somliga.⁹⁷

5.3 Interimistiska beslut

Det har blivit praxis att i nästan alla fall, interimistiskt besluta att upphandlingen inte får avslutas när upphandlingen överprövats till domstol.⁹⁸ Det är i enlighet med RÅ 2003 ref. 64, där Högsta förvaltningsdomstolen, förespråkar en stark presumtion om att ta interimistiska beslut för att möjligheten till en överprövning inte ska gå förlorad.

Nu i våras lämnades en proposition till riksdagen som innehöll förslag om lagändring angående interimistiska beslut vid överprövningar av offentliga

⁹⁵ Säfvenberg 2016, samt Söderlund 2016.

⁹⁶ Linder 2016, samt Edelman & Löfgren 2016.

⁹⁷ Olsson 2016.

⁹⁸ SOU 2015:12, s. 12.

upphandlingar.⁹⁹ Lagändringen är tänkt att fungera som ett förtydligande till redan existerande lag om interimistiska beslut vid överprövningar. Förslaget är att vid nuvarande 16 kap. 9 § LOU samt 16 kap. 16§ LOU göra tillägget: ”Rätten ska vid bedömningen ta hänsyn till användarnas intresse, allmänintresset och övriga berörda intressen.”.¹⁰⁰ Förslaget är en följd av att en stor mängd upphandlade platser för tillfälliga asylboenden inte kan nyttjas tack vare att upphandlingarna har inhiberats då de är föremål för domstolsprövningar.¹⁰¹ Förhoppningen från regeringens sida är att förtydligandet leder till att det görs en något mer grundlig skadeavvägning vid prövningar av interimistiska beslut där allmänintresset och användarnas intresse ska få större utrymme. Bedömningen är att det leder till att färre interimistiska beslut fattas, och i förlängningen till samhällsekonomiska besparingar.¹⁰²

Det finns dock de som är kritiska till förslaget, som bland annat menar att leverantörer kommer att ta skada och att det inte är nödvändigt med lagstiftning för att komma åt ett problem som uppstått för en myndighet. Det finns också en risk att prövningar i domstol blir längre då frågan om interimistiskt beslut kommer ta större plats.¹⁰³ Bland de kritiska kan nämnas aktörer som Konkurrensverket, Upphandlingsmyndigheten, Svenskt Näringsliv, Kammarkollegiet, m.fl.¹⁰⁴

5.4 Direktupphandling vid stoppad upphandling

Som en följd av att upphandlingar stoppas, förmås ibland upphandlande part att genomföra en direktupphandling för att kunna tillhandahålla varor eller tjänster som denna är skyldig att leverera. Det kan exempelvis handla om upphandlingar av busstrafik, sjukvårdsprodukter, o.s.v. Det är inte ovanligt att dessa direktupphandlingar därefter överprövas, då de genomförts i strid med LOU. Detta är ett problem som berör flertalet upphandlande parter.¹⁰⁵

En upphandlare får inte heller genomföra direktupphandlingar av det slaget med hänvisning till kriteriet ”synnerliga skäl”¹⁰⁶, om detta beror på brister i

⁹⁹ Prop. 2015/16:129.

¹⁰⁰ Prop. 2015/16:129, s. 4.

¹⁰¹ Prop. 2015/16:129, s. 7.

¹⁰² Prop. 2015/16:129, s. 15ff.

¹⁰³ Arfwedson, Johansson & Alm 2016.

¹⁰⁴ Prop. 2015/16:129, s. 15.

¹⁰⁵ Sveman 2011.

¹⁰⁶ 15 kap. 3 § 2 st. LOU.

den egna planeringen. Detta har stadgats i Kammarrätten i Göteborg, mål nr 1501-10. Överprövningsutredningen undersökte konsekvenserna av att en upphandling stoppas och om det finns sätt att motverka dessa. De kom med ett förslag om att i lag exemplifiera den eventuella överprövning som en myndighet ska kunna förutse. Förslaget är att upphandlande part ska ta i beaktande att en upphandling kan komma att överprövas och att överprövningen sker i en instans. En överprövning som överklagas till högre instans är därmed ingenting som en upphandlande part ska behöva ta med i planeringen av en upphandling.¹⁰⁷

5.5 Preklusionsfrist

Med en renodlad preklusionsfrist menas att delar av de inledande beståndsdelarna i upphandlingen enbart får överprövas under en tidsbegränsad period. Införandet av eventuella preklusionsfrister i nationell rätt är möjligt tack vare rättsmedelsdirektiven.¹⁰⁸ Att eventuellt införa en preklusionsfrist har debatterats tidigare, men avfärdades då med en hänvisning till risken att felaktiga upphandlingar i vissa fall kan fortgå utan överprövning.¹⁰⁹ Denna fråga togs återigen upp i överprövningsutredningen. Slutsatsen blev nu att argumenten mot en renodlad preklusionsfrist fortfarande väger tyngre än argumenten för. De föreslog istället en s.k. mellanväg som innebär att en leverantör enbart kan begära överprövning för tidigt upptäckta fel och brister, i enlighet med 16 kap. 6 § 1 st., i upphandlingen om denne kan visa på att en anmärkning på bristen gjorts till överprövande part innan dess att halva tiden för att lämna anbud gått.¹¹⁰

Praktiker kritiska till förslaget om ”mellanvägen” begrundar risken att förslaget ska leda till en ökad arbetsbörda för alla inblandade parter. Bakgrunden till deras oro är att brister kan komma att åberopas slentrianmässigt, att påtalandetiden kan bli för kort för mindre aktörer och att regeln kommer att medföra svåra bedömningsfrågor. De menar således att detta sammantaget kan komma att medföra mer arbete för parterna i en upphandling, än de har idag.¹¹¹

Det finns de som menar att införandet av en preklusionsfrist, och därmed tidigare överprövningar, skulle vara till fördel för upphandlande myndighet

¹⁰⁷ SOU 2015:12, s. 167ff.

¹⁰⁸ Kommittédirektiv 2013:105.

¹⁰⁹ SOU 2006:28, s. 290f.

¹¹⁰ SOU 2015:12, s. 141ff.

¹¹¹ Linder & Dubois 2015.

och för domstol,¹¹² och de som tar det ett steg längre och menar att införandet vore en av de bästa åtgärderna i jakten på en effektivare överprövningsprocess.¹¹³

5.6 Processkostnadsansvar/ansökningsavgifter

Ett annat alternativ som överprövningsutredningen undersökte var att införa ansökningsavgifter eller processkostnadsansvar. Förutsättningen var att ingen ändring fick medföra avkall på rättssäkerheten. De kom fram till att det inte var önskvärt att genom ett införande av ansökningsavgifter eller processkostnadsansvar försöka minska antalet överprövningsansökningar. Ansökningsavgifter ansågs inte leda till önskvärt resultat, varför de helt enkelt ansåg att det inte bör införas.¹¹⁴ Ett eventuellt processkostnadsansvar bedömdes riskera avhållsamhet för småföretag samt få förlorande part att överklaga i större utsträckning. Konkurrensverket var av samma uppfattning.¹¹⁵

5.7 Förnyad konkurrensutsättning

Ett ramavtal med förnyad konkurrensutsättning, riskerar överprövning både vid upprättandet av ramavtalet och vid den förnyade konkurrensutsättningen. Det är möjligt då ett kontrakt i LOUs mening uppstår först efter den förnyade konkurrensutsättningen.¹¹⁶ Att detta medgav rätt till överprövning efter den förnyade konkurrensutsättningen fastslogs av Kammarrätten i Sundsvall.¹¹⁷

¹¹² Hermansson Nilsson, SKL Kommentus 2014.

¹¹³ Sylwan 2013.

¹¹⁴ SOU 2015:12, s. 95.

¹¹⁵ SOU 2015:12, s. 113f.

¹¹⁶ Se avsnitt 2.2.

¹¹⁷ KamR i Sundsvall, mål 385-10.

6 Analys

6.1 Inledning

Det min undersökning framförallt har visat är att överprövningar av ramavtalsupphandlingar har långa handläggningstider i domstol. Det är troligtvis inte ett unikt problem för upphandlingar av ramavtal, men då jag enbart studerat ramavtalsupphandlingar är det bara för dessa som jag med säkerhet kan säga att det är ett faktum. En anledning till att det gäller för just dessa kan vara att ramavtalsupphandlingar är komplicerade till sin natur. Det är inte enbart upphandling av ett kontraktsföremål vid ett tillfälle utan varor eller tjänster ska levereras över en längre tidsperiod och då vid tillfällen som anges av den upphandlande myndigheten. En annan anledning är att vissa ramavtal kan överprövas vid flera tillfällen. Dels vid själva upphandlingen av ramavtalet och dels vid kontraktstilldelningar, d.v.s. vid förnyade konkurrensutsättningar. Varför har då alla granskade upphandlingar överprövats? Det är självfallet av lika många olika anledningar som det är rättsprocesser, men utifrån dessa har det ändå gått att dra lite olika slutsatser. Slutsatserna jag har dragit är baserade på de rättsfall jag gått igenom, som visserligen är många, men jag är samtidigt medveten om att det inte är alla och att jag därför inte kan påstå att jag kommer med ett definitivt svar. Återigen, samtliga undersökta upphandlingar är upphandlingar av ramavtal, varför jag enbart menar att mina slutsatser gäller för detta område. Det är möjligt att en analys på övriga offentliga upphandlingar skulle komma att ge ett annat resultat.

Det sägs att hänsyn till juridiska frågeställningar inte behöver tas i en perfekt ekonomi. Det är dock inte så enkelt, eftersom perfekta marknader enbart existerar i teorin.¹¹⁸ Självklart är lagstiftningen även viktig för att ligga till grund för att affärer ska gå rätt till, som vägledning. Det är här rättsekonomin är intressant. Kan lagstiftningen formas på ett sätt som förändrar den ekonomiska aspekten på något sätt? Kan exempelvis ett förtydligande av regleringen leda till bättre upphandlingar med färre överprövningar och därigenom besparingar? Kan färre regler leda till bättre affärer ekonomiskt sett? Ska det bli svårare att överpröva eller riskerar rättssäkerheten att ta för stor skada?

¹¹⁸ Se avsnitt 1.3.3.

6.2 Gällande rätt och EU-rättens inverkan

Till att börja med vill jag återkoppla till den första problemställningen: vilka konsekvenserna blir av den försenade implementeringen, och hur gällande rätt därmed ser ut idag. Att direktivsbestämmelse inte är implementerade i tid är idag ett faktum, och som det ser ut nu kommer den nya nationella lagstiftningen inte träda i kraft förrän tidigast 1 januari 2017.¹¹⁹ I min utredning studerade jag först vilken möjlighet som leverantörer har att, trots förseningen, praktisera direktivbestämmelser vid offentliga upphandlingar av ramavtal redan idag, med hjälp av principen om direkt effekt. Att jag enbart nämner leverantörer är för att principen inte kan tillämpas av myndigheter tack vare kravet på vertikal verkan.¹²⁰ Jag kom fram till att tillämpningen av principen på detta område antagligen kommer vara begränsad. Av de nya bestämmelserna som studerades ansåg jag nämligen att det förmodligen enbart är en av dem som uppfyllde kraven på ovillkorlighet, precishet, tydlighet och vertikal verkan. Det var direktivbestämmelsen om att ett ramavtal upphandlat enligt LUF inte får ha en löptid som sträcker sig längre än 8 år.¹²¹

Vidare såg jag till hur direktivet kan komma att påverka nationell rätt indirekt genom en direktivkonform tolkning. Det visade på en potentiell inverkan på framtida nationell lagtolkning utav flertalet av bestämmelserna. Det beror delvis på att flera av dem är att ses som förtydliganden av redan existerande lagstiftning, vilka således enkelt kan ges tolkningsutrymme med detsamma.¹²²

Förseningen med införlivandet innebär inte bara att Sverige riskerar att bli böteskyldigt, vilket blir en kostnad för det svenska samhället, eller att rättsläget för en tid framöver är mer eller mindre osäkert. Den stora konsekvensen för offentliga upphandlingar, som jag ser det, är uteblivandet av den tilltänkta effekten på rättsområdet i stort, med alla rättigheter och skyldigheter som medföljer direktivsbestämmelserna. Detta gäller givetvis för leverantörer, men kanske i än större omfattning för myndigheter med hänsyn till att de inte kan tillämpa principen om direkt effekt. Visserligen kom jag fram till att de flesta av de nya bestämmelserna som specifikt gäller ramavtal antagligen kommer påverka gällande rätt redan nu, varför förseningen inte berör just dessa i lika stor utsträckning. Likväl tillämpas de generella reglerna för offentliga upphandlingar även vid upphandlingar av

¹¹⁹ Se avsnitt 1.1.

¹²⁰ Se avsnitt 3.1.

¹²¹ Se avsnitt 3.1.2.

¹²² Se avsnitt 3.2.

ramavtal, vilket innebär att även upphandlingar av ramavtal kommer drabbas av konsekvenserna av det försenade införlivandet.

Rättsosäkerheten som råder kring vissa frågor idag kommer förmodligen leda till ett antal extra överprövningar och till upphandlingar som behöver göras om eller rättas. Det är en samhällskostnad som hade kunnat undvikas. Den större samhällskostnaden kommer dock uppstå som en konsekvens av ovan nämnda, nämligen uteblivandet av de nya direktivbestämmelsernas effekter. Ett av målen med det nya direktivet är nämligen att modernisera lagstiftningen för att på så sätt använda offentliga medel effektivare, bland annat genom att underlätta deltagandet i offentliga upphandlingar för små och medelstora företag.¹²³ Hade införlivandet skett i tid så hade en effektivisering satts i rullning långt tidigare än den nu kommer göra. Jag ser det därför som att vi under perioden från den 18 april 2016 fram till dess att direktiven har implementerats i svensk nationell rätt, går miste om samhällsekonomiska besparingar.

6.3 Är en hög rättssäkerhet samhällsekonomiskt försvarbar?

En ökad effektivitet, vilket jag kopplar samman med en samhällsekonomisk vinning, begränsas ofta av rättssäkerheten. Färre regler leder ofta till ökad effektivitet, men samtidigt till en minskad rättssäkerhet. Hur löser vi detta dilemma? Först och främst gäller det att komma fram till vilket vi anser vara viktigast. Sen försöka skapa en balans dessa intressen emellan. De gånger det är möjligt är det givetvis optimalt att med hjälp av lagstiftning öka både effektiviteten och rättssäkerheten samtidigt.

Sett ur ett samhällsekonomiskt perspektiv sker det olyckor i ett idealt samhälle. En prevention av samtliga olyckor skulle nämligen medföra en samhällsekonomiskt högre kostnad än om vissa olyckor tillåts inträffa.¹²⁴ I linje med att det, sett ur ett större perspektiv, är mer ekonomiskt att tillåta att vissa skador sker, funderar jag kring om vi i dagsläget sätter ett för högt pris på rättssäkerheten. Är en hög rättssäkerhet samhällsekonomiskt försvarbar? Den relativt höga rättssäkerheten vi har när det handlar om offentliga upphandlingar kostar mycket pengar. Mycket tack vare de frekventa överprövningarna och dess påverkan på genomförandetiden av upphandlingarna eftersom de inte får avslutas innan processen är färdig. En alternativ lösning som jag har funderat kring är en lösare reglering på

¹²³ 2014/24/EU, skäl 2.

¹²⁴ Dahlman, Glader & Reidhav 2004, s. 108.

området. Idén kommer antagligen, oavsett utformning, leda till en lite försvagad rättssäkerhet, men samtidigt till en ökad effektivitet då aktörerna på marknaden ges större frihet att själva genomföra ekonomiskt fördelaktiga affärer. Risken av försvagad rättssäkerhet är dock anledningen till att en friare marknad knappt kan föreslås av en utredning som inte får tumma det minsta på just rättssäkerheten. Enligt mig är dock rättssäkerhetstänket för starkt idag. Utifrån ett rättsekonomiskt perspektiv kostar den helt enkelt för mycket. Att tillåta en viss förekomst av ”fel” kommer leda till en betydande vinning samhällsekonomiskt, både en indirekt ekonomisk besparing genom en tidsmässig ökning i effektivitet vid offentliga upphandlingar av ramavtal och en direkt ekonomisk besparing till följd av minskade processutgifter. En samhällsekonomisk vinning som kan leda till att de ekonomiska resurserna används till ett bättre ändamål än kostsamma fördröjningar av upphandlingar och överprövningsprocesser.

Något som vi behöver komma åt är ”onödiga” överprövningar. Enligt mig leder nämligen stundtals brister, som i ett större perspektiv får anses vara petitesseer, till överprövningar. För att exemplifiera detta kan jag hänvisa till ett mål från Kammarrätten i Jönköping, där överprövningen gick två instanser på grund av att leverantören hänvisade till ”köpmannalagen” istället för ”köplagen” och därför tilldelades 0 poäng i anbudsutvärderingen av kommunen.¹²⁵ I mitt tycke ett typexempel på slöseri av samhällets resurser. Ur ett rättssäkerhetsperspektiv är det bra att dessa frågor kan prövas, men det är inte samhällsekonomiskt försvarbart. Fel och brister, i offentliga upphandlingar, av den här magnituden måste kunna lösas utan ett rättsligt ingripande och ifall det inte går, så ska de helt enkelt tillåtas ske.

Reglerna kring offentliga upphandlingar är så utförliga och precisa att de skapar rättssäkra och konkurrensutsatta upphandlingar. Det är dock en självklarhet att detta endast är fallet om reglerna verkligen efterlevs. Det viktigaste är därför att de som genomför offentliga upphandlingar har bra insikt i regelverket. Om det är så att regelverket anses vara för komplicerat, att det fortfarande inträffar fel och brister vid upphandlingar, så bör prioriteten ligga på att förtydliga och förenkla reglerna, samt utöver lagstiftning försöka komma tillrätta med problemet genom att lägga resurser på gedigen utbildning för upphandlande aktörer. Ramavtalsupphandlingar ska helt enkelt inte behöva överprövas så ofta som de görs idag, eftersom misstag inte bör höras till vanligheten. Det ska sägas att det nya direktivet innehåller en hel del förtydliganden, vilket jag välkomnar då det kan bidra till en ökad förståelse av lagen och färre fel och brister vid genomförandet av offentliga upphandlingar.

¹²⁵ KamR Jönköping, mål nr 3586-12.

6.4 Effektivisering av överprövningsprocessen

Det är svårt att vid det här laget ha missat att jag anser att processtiden för överprövningar är av intresse. Den blir särskilt intressant med tanke på den stora andelen interimistiska beslut.¹²⁶ Dels för att det medför förseningar av upphandlingar för myndigheten, vilket i sig förorsakar kostnader. Dels också med tanke på att en myndighet inte får genomföra en direktupphandling med hänvisning till synnerliga skäl ifall tidsnöden beror på den egna planeringen, vilket kan drabba enskilda som annars hade fått ta del av det upphandlade kontraktsföremålet.¹²⁷ En myndighet måste därför ha eventuell tid för överprövning med i planeringsstadiet för en upphandling, och då med tanke på att handläggningstiden för en överprövning ofta tenderar att dra ut på tiden, vilket jag konstaterat genom min undersökning, ser jag detta som problematiskt.¹²⁸ Förslaget från överprövningsutredningen om att en myndighet i planeringen enbart ska behöva beakta en överprövning i första instans, för att därefter ha möjlighet att genomföra en provisorisk direktupphandling, är ett förslag i rätt riktning.¹²⁹ En upphandlande myndighet har i så fall lättare att veta när det är dags för att påbörja en ny upphandling och slutanvändaren riskerar inte att bli lidande även om en eventuell överprövning drar ut på tiden. Förslaget är även rättssäkert i den mening att rätten till överprövning förblir oantastad. Ur ett ekonomiskt perspektiv kvarstår dock de negativa konsekvenserna av överprövningen. Myndigheten är fortfarande i en rättsprocess som kostar, och den ursprungliga upphandlingen får fortfarande inte slutföras, vilket då även kostar tid och pengar för den vinnande leverantören vars verksamhet störs av att kontraktet inte kan fullbordas. Det kan dessutom vara så att den provisoriska direktupphandlingen av kontraktsföremålet sker till ett högre pris än priset för den ursprungliga upphandlingen. Även det är ytterligare en kostnad som tillkommer.

Sett ur ett ekonomiskt perspektiv är det enligt mig bättre att se över bedömningen vid interimistiska beslut. En mer grundlig bedömning redan vid avgörandet om ett interimistiskt beslut, istället för den skönsmässiga bedömning som görs idag, skulle antagligen leda till att färre interimistiska beslut togs. Det i sin tur skulle leda till att färre upphandlingar stoppas för en längre tid och att vissa frågor inte kan överprövas då ett kontrakt redan

¹²⁶ Se avsnitt 5.3.

¹²⁷ Se avsnitt 5.4.

¹²⁸ Se avsnitt 4.3.2.

¹²⁹ Se avsnitt 5.4.

ingåtts, i enlighet med 16 kap. 6 § 2 st. LOU. Ett lagförslag¹³⁰ som lämnats till riksdagen bidrar till en effekt likt den jag önskar att se då förslaget ger domstolen anledning att göra en något grundligare skadeavvägning vid interimistiska beslut. En grundligare prövning i första skedet skulle dessutom kunna komma att fungera som en fingervisning om hur utfallet i målet uppskattas bli, och kanske ge leverantörer motiv att dra tillbaka sin ansökan om överprövning i ett tidigare skede. Kritiska röster menar dock att detta skadar rättssäkerheten genom att leverantörer inte längre blir garanterade den grundliga domstolsprövning som de har rätt till. Dessutom menar de att överprövningarna kan komma att bli längre om beslutsprövningen görs grundligare.¹³¹ Jag håller dock inte med i kritiken. Tanken är inte att den första prövningen ska göras lika omfattande som själva överprövning, utan den ska fortfarande göras kort. Om domstolen väljer att inte meddela ett interimistiskt beslut så kommer myndigheter i flera fall att ingå avtal med vinnande leverantör innan överprövningen avgjorts, vilket medför att vissa frågor inte får prövas och därmed färre och kortare överprövningar. Visst finns det en risk att denna reglering till viss mån inkräktar på leverantörernas rättigheter, men rättsekonomiskt sett är rättigheterna för omfattande idag. Den praxis som idag innebär ett så frekvent utdömande av interimistiska beslut bildar ett bra skyddsnät för leverantörers rätt till överprövning, men den kostar samtidigt samhället mycket pengar. Med det sagt, är det inte så att offentliga upphandlingar kommer bli rättsosäkra för leverantörer efter lagändringen, utan leverantörerna förblir starkt skyddade. Därmed är det samhällsekonomiskt rationellt att nagga lite utav rättssäkerheten i det här fallet för att i det stora hela göra överprövningsprocessen effektivare och skapa ekonomiska besparingar.

En annan åtgärd vilken det talats om och som är intressant i sammanhanget är införandet av en preklusionsfrist.¹³² Att upptäcka fel och brister i upphandlingen och vänta med att påpeka dessa förrän efter tilldelningsbeslutet är möjligt idag. Det kan upplevas som strategiskt, då felet inte behöver påpekas vid ett gynnsamt tilldelningsbeslut medan en överprövning av upphandlingen vid ett mindre tillfredställande tilldelningsbeslut ger leverantören en ”ny” chans. Även om inte alla pratar öppet om detta så är det en reell möjlighet och det vore naivt att påstå att det inte pågår i verkligheten. Det kan till och med anses som att det, ur ett partsperspektiv, är fel av leverantören eller leverantörens ombud att inte använda sig av reglerna på det mest gynnsamma sätt. Hur moraliskt det är, är en annan fråga. Hursomhelst är detta någonting som bidrar till mer

¹³⁰ Prop. 2015/16:129.

¹³¹ Se avsnitt 5.3.

¹³² Se avsnitt 5.5.

frekventa överprövningar och längre upphandlingsprocesser. Tidigare upptäckta fel och brister kan dessutom, i större utsträckning, rättas i ett tidigare skede och med mindre ingripande åtgärder. Anledningen till att det inte finns en lagstadgad preklusionsfrist idag är att bestämmelsen inte är helt oproblematiske. Om det finns en tidsgräns för när fel får åberopas, så kommer det förekomma situationer då somliga fel inte prövas eftersom de upptäckts först efter utgången av tidsfristen. Därmed riskerar leverantörer att inte kunna ta tillvara på sin rätt.

Jag anser att ett införande av en renodlad preklusionsfrist är en ypperlig idé. I linje med tidigare resonemang kring interimistiska beslut ser jag den ekonomiska vinningen och ökade effektiviseringen som övervägande i jämförelse med förlusten i rättssäkerhet. Sett till argumenten som lyfts fram för och emot förslaget, kan jag förstå att de finns de som är tveksamma till förslaget. Särskilt de som håller rättssäkerheten högt. Jag är dock helt säker på att leverantörer skulle anpassa sig till den nya regleringen och gå igenom de tidiga momenten av upphandlingen innan preklusionsfristen gått ut, varför leverantören i de allra flesta fallen fortfarande kommer kunna hävda sin rätt. De tillfällen då brister upptäcks för sent, vilka sannolikt kommer vara få till antalet, kommer innebära ett avkall på rättssäkerheten. Ett avkall som, sett ur ett rättsekoniskt perspektiv, bör accepteras.

En överprövningsavgift skulle med all sannolikhet leda till färre överprövningar. Det vore positivt om det avskräcker leverantörer från att så kallat okynnesöverklaga beslut, dock är frågan om det samtidigt leder till att små och medelstora aktörer avstår från att överpröva en befogat ansedd skada på grund av ekonomiska skäl. Riskerna är i det här fallet för betydande och vägs enligt min mening inte upp av de ekonomiska besparingarna som följer det minskade antalet överprövningar. Konkurrenten som uppstår till följd av upphandlingslagstiftning medför nämligen stora besparingar, och den är beroende av att så många aktörer som möjligt har potential att lämna anbud. Läggs avgiften på en låg nivå kommer detta inte leda till att större aktörer avstår från att ansöka om överprövning i annan utsträckning än de gör idag. Det är därför i det närmaste omöjligt att hitta en perfekt balans där överprövningsavgiften avskräcker okynnesöverklaganden, samtidigt som den inte hindrar små leverantörer, med ett befogat intresse, från att överpröva. Kan inte en effekt påvisas bör inte en lagstiftning ske.

Effekterna av ett införande av ett processkostnadsansvar är likartade överprövningsavgiften, med en risk för att små aktörer väljer att avstå från att överpröva samt att stora aktörer fortfarande är beredda att lättvindigt skicka in överprövningsansökningar. Det finns dock en skillnad som jag

anser är viktig. Processkostnadsansvaret tenderar att få effekterna att gå i önskvärd riktning. Små aktörer som verkligen anser, eller åtminstone antar, att de har lidit skada kommer i många fall ansöka om överprövning då de har en chans att få sina rättegångskostnader ersatta. Stora aktörer som funderar på att överpröva för att det finns en mikroskopisk möjlighet eller bara för att göra livet lite surare för myndigheten, kommer tänka sig för en gång extra, eftersom risken att även betala motpartens rättegångskostnader är överhängande. D.v.s. processkostnadsansvaret lär, till skillnad från överprövningsavgiften, enligt mig leda till färre överprövningar totalt sett samtidigt som aktörer med ett verkligt intresse fortfarande kommer tillvarata sin rätt.

Utöver ovan nämnda hade jag velat se en diskussion kring det subjektiva skaderekvisitet för att få överpröva en upphandling eller giltigheten i ett avtal mellan en myndighet och en leverantör som följer av 16 kap. 4 § LOU. Anledningen till att det räcker med att *anse* sig ha lidit skada för att få överpröva är att den taleberättigade kretsen ska vara så stor som möjligt.¹³³ För att uppnå skaderekvisitet i 16 kap. 6 § LOU krävs det istället att sökanden kan *visa* att denne lidit eller kan komma att lida skada, vilket har bekräftats av HFD.¹³⁴ Att försöka uppnå en så vid krets av taleberättigade som bara går är beaktningsvärt ur ett rättssäkerhetsperspektiv. Ska vi komma åt problematiken kring många och långa överprövningar är dock detta någonting som jag anser att vi bör se över. Om skaderekvisitet i 16 kap. 4 § LOU vore ett objektiva rekvisit likt det i 16 kap. 6 § LOU skulle enbart aktörer som lidit en verklig skada ha möjlighet att överpröva upphandlingar. Detta är återigen ett exempel på en åtgärd som skulle medföra samhällsekonomiska besparingar.

Inte nog med att min undersökning visade att överprövningsprocesser i domstol ofta är tidsomfattande, utan den visade även att avgöranden i stor utsträckning går upphandlande myndigheter emot.¹³⁵ Avgöranden som leder till att upphandlingen måste göras om, rättas eller att målet återförvisas till förvaltningsrätt kan alla leda till stora kostnader för inblandade parter och framförallt för myndigheterna. Att avgöranden ofta går de upphandlande myndigheterna emot innebär att det ofta förekommer brister i upphandlingarna. I det här läget är det enkelt att skylla på den invecklade lagstiftningen och för flitigt överprövande leverantörer, men det beror i grund och botten på att myndigheterna inte genomfört tillräckligt bra upphandlingar. Så länge en lagstiftning kräver mycket av den upphandlande parten så är det upp till denne att anpassa sig. En ökad kunskap om

¹³³ Se kommentar till 16 kap. 4 § LOU, Karnov.

¹³⁴ HFD 2013 ref. 53.

¹³⁵ Se figur 5.

upphandlingsprocessen hos upphandlande parter skulle innebära färre överprövningar i domstol som en följd av fler korrekt utförda upphandlingar. Med andra ord. Det är inte enbart leverantörerna som bör åläggas ett större ansvar, utan även myndigheterna är skyldiga att göra allt som står i deras makt för att genomförda upphandlingar ska vara näst intill oklanderliga.

Det vi måste ha i bakhuvudet när vi beaktar frågeställningar likt dessa är att det är svårt för myndigheter att utnyttja reglerna om offentlig upphandling eftersom de är omfattande och särskilt de grundläggande principerna täcker upp många eventuella missbrukssituationer. De förslag som jag ställer mig positiv till, innebär förvisso i sig en liten försvagning av rättssäkerheten, men den är knapp.

6.5 Sammanfattning

Det är inte särskilt svårt att se en röd tråd i min analys. Att jag ställer mig positiv till de flesta lagändringar som innebär en potentiellt ökad effektivitet. De allra flesta diskuterade situationerna innebär en ökad effektivitet vid offentliga upphandlingar och en ökad samhällsekonomisk vinning. Denna vinning är, enligt mig, större än den riskerade förlusten i rättssäkerhet. Ändringarna är därmed rättsekonomiskt försvarbara.

Regleringen kring offentliga upphandlingar av ramavtal bör helt enkelt ses över utifrån ett rättsekonomiskt perspektiv. Utifrån en sådan granskning skulle svaret enligt mig bli att rättsäkerheten kostar samhället mer än den smakar, och att regeländringar skulle kunna råda bot på detta.

Trots eventuella regeländringar kommer brott mot lagen om offentlig upphandling fortfarande att beivras i domstol. Leverantörer kommer fortfarande att ha möjlighet att tillvarata sin rätt. Skillnaden blir att färre överprövningar kommer äga rum. Upphandlingar kommer bli tryggare och effektivare för myndigheter. Till följd av detta uppstår ekonomiska besparingar, vilka potentiellt kan bli enorma. Införandet av effektiviserande bestämmelser är därför det samhällsekonomiskt enda korrekta.

Sammanfattningsvis anser jag följaktligen att det bör genomföras åtgärder för att komma åt de negativa konsekvenserna av situationen med frekventa och utdragna överprövningar som föreligger vid offentliga upphandlingar av ramavtal i dagsläget. Ett antal exempel på dessa åtgärder kan vara att införa en preklusionsfrist, ett processkostnadsansvar samt att ta bort det subjektiva skaderekvisitet i 16 kap. 4 § LOU. Dessutom bör bedömningen vid

beslutande om interimistiska beslut göras grundligare. Dessa förslag leder till att ett större ansvar läggs på leverantörerna. Det är dock inga orimliga krav och leverantörer vid offentliga upphandlingar får anses vara tillräckligt starka parter för att anpassa sig till dessa regeländringar. Regeländringar vilka jag, utifrån ett rättsekonomiskt perspektiv, ser som önskvärda och nödvändiga.

7 Bilaga A

Undersökning:

1. Processtid? (från tilldelningsbeslut till avgörande i domstol)
2. Vara/tjänst/byggentreprenad?
3. Avgörande samt om det är till fördel eller nackdel för upphandlande part? (myndighetens perspektiv)
4. Vilken upphandlande part?
5. Antal överprövande parter i målet?

Lästa avgöranden:

1. HFD 2015-07-10, mål 3322-15

1. Kan inte få fram datum för tilldelningsbeslut. Avgörande 2015-07-10.
2. Vara. Vitvaror.
3. Återförvisas till kammarrätt. Ogynnsamt beslut.
4. Husbyggnadsvaror HBV Förening.
5. 1.

2. HFD 2013 ref. 61

1. Tilldelningsbeslut 2011-10-21. Avgörande 2013-09-26. 707 dagar.
2. Tjänst. Målningsarbeten-Hantverkstjänster.
3. Målet avskrivs. Gynnsamt beslut.
4. Göteborgs Stads Upphandlings AB.
5. 1.

3. HFD 2012 ref. 27

1. Tilldelningsbeslut 2011-06-22. Avgörande 2012-06-11. 356 dagar.
2. Vara. Livsmedel.
3. Upphäver kammarrättens beslut om inhibition av förvaltningsrättens avgörande. Förvaltningsrättens avgörande gäller således. Avtalet ogiltigförklarades. Ogynnsamt beslut.
4. Västra Götalandsregionen.
5. 1.

4. RÅ 2010 ref. 97

1. Tilldelningsbeslut 2008-12-22. Avgörande 2010-10-19. 667 dagar.
2. Tjänst. Tekniska konsulter
3. Upphandlingen skulle göras om. Ogynnsamt beslut.
4. Göteborg Stad Upphandlings AB
5. 16.

5. RÅ 2010 ref. 79

1. Tilldelningsbeslut 2008-12-17. Avgörande 2010-09-10. 633 dagar.
2. Tjänst. Mark- och trädgårdsarbeten.
3. Överklagandet avslogs. Gynnsamt beslut.
4. Stockholms stad, fastighetskontoret.
5. 1.

6. KamR i Jönköping 2016-04-04, mål 1719-15

1. Tilldelningsbeslut 2015-03-04. Avgörande 2016-04-04. 398 dagar.
2. Vara. Elmaterial.
3. Överprövningen avslås. Gynnsamt beslut.
4. Tekniska verken i Linköping.
5. 1.

7. KamR i Sundsvall 2016-03-29, mål 504-16

1. Tilldelningsbeslut 2015-12-29. Avgörande 2016-03-29. 92 dagar.
2. Tjänst. Licensförsörjning.
3. Överprövningen avslås. Gynnsamt beslut.
4. Trafikverket.
5. 1.

8. KamR i Jönköping 2016-03-24, mål 2484-15

1. Tilldelningsbeslut 2014-04-26. Avgörande 2016-03-24. 699 dagar.
2. Tjänst. Saneringsarbeten.
3. Målet återförvisas till förvaltningsrätt. Ogynnsamt beslut.
4. Hyresbostäder i Norrköping AB.

5. 1.

9. KamR i Göteborg 2016-02-29, mål nr 6471-15

1. Tilldelningsbeslut 2015-11-06. Avgörande 2016-02-29. 116 dagar.
2. Tjänst. Bemanningstjänster läkare/sjuksköterskor.
3. Överprövning avslås. Gynnsamt beslut.
4. Region Skåne.
5. 1.

10. KamR i Stockholm 2016-02-16, mål 8289-8292-15

1. Tilldelningsbeslut 2015-06-26. Avgörande 2016-02-16. 236 dagar.
2. Tjänst. Projektutvärdering och klusterutvärdering.
3. Upphäver förvaltningsrättens avgörande och återförvisar målet. Gynnsamt beslut.
4. Svenska ESF-rådet.
5. 4.

11. KamR i Göteborg 2016-02-16, mål 7114-15

1. Tilldelningsbeslut 2015-12-06. Avgörande 2016-02-16. 73 dagar.
2. Tjänst. Utprickning av farleder m.m. i Hjälmarén.
3. Målet återförvisas till förvaltningsrätten. Ogynnsamt beslut.
4. Örebro kommun.
5. 1.

12. KamR i Sundsvall 2016-02-15, mål 2680-15

1. Tilldelningsbeslut 2015-10-06. Avgörande 2016-02-15. 133 dagar.
2. Tjänst. Konsulttjänster inom tunnelsäkerhet.
3. Ansökan avslås. Gynnsamt beslut.
4. Trafikverket.
5. 1.

13. KamR i Stockholm 2016-02-12, mål 6450-15

1. Tilldelningsbeslut 2014-11-21. Avgörande 2016-02-12. 449 dagar.
2. Vara. Kommunikationsnät.

3. Överprövning avslås. Gynnsamt beslut.
4. SKL Kommentus Inköpscentral AB.

5. 1.

14. KamR i Göteborg 2015-12-18, mål 4845-15

1. Tilldelningsbeslut 2015-07-03. Avgörande 2015-12-18. 169 dagar.
2. Byggentreprenad. Nybyggnad av gator och VA samt vattenreservoar.
3. Överprövning avslås. Gynnsamt beslut.
4. Uddevalla kommun.
5. 1.

15. KamR i Göteborg 2015-12-17, mål 4350-15

1. Tilldelningsbeslut 2015-04-29. Avgörande 2015-12-17. 233 dagar.
2. Byggentreprenad. Byggservice.
3. Rättelse. Ogynnsamt beslut.
4. Trelleborgs kommun.
5. 1.

16. KamR i Stockholm 2015-12-11, mål 6372-6374-15

1. Tilldelningsbeslut 2015-03-13. Avgörande 2015-12-11. 274 dagar.
2. Tjänst. Inkassotjänster.
3. Återförvisas till förvaltningsrätten. Ogynnsamt beslut.
4. SKL Kommentus Inköpscentral AB.
5. 1.

17. KamR i Göteborg 2015-10-28, mål nr 5335-15

1. Tilldelningsbeslut 2015-06-05. Avgörande 2015-10-28. 146 dagar.
2. Tjänst. Produktionsbyråttjänst.
3. Överprövningen avslås. Gynnsamt beslut.
4. Örebro kommun.
5. 1.

18. KamR i Göteborg 2015-10-28, mål nr 3162-3174-15

1. Tilldelningsbeslut 2014-11-28. Avgörande 2015-10-28. 335 dagar.

2. Vara. Arbetskläder för kök, vård, städ och labb.
3. Rättelse. Ogynnsamt beslut.
4. Örebro kommun tillsammans med 12 andra kommuner.
5. 1.

19. KamR i Sundsvall 2015-10-15, mål nr 2125-15

1. Tilldelningsbeslut 2015-06-30. Avgörande 2015-10-15. 105 dagar.
2. Byggtreprenad.
3. Överprövning avslås. Gynnsamt beslut.
4. Trafikverket.
5. 1.

20. KamR i Stockholm 2015-09-07, mål nr 1534-15

1. Tilldelningsbeslut 2014-11-19. Avgörande 2015-09-07. 293 dagar.
2. Tjänst. Flytt- och transporttjänster.
3. Överprövning avslås. Gynnsamt beslut.
4. SKL Kommentus Inköpscentral AB.
5. 1.

21. KamR i Sundsvall 2015-07-10, mål nr 879-15

1. Tilldelningsbeslut 2014-11-27. Avgörande 2015-07-10. 226 dagar.
2. Tjänst. Tvätttjänster.
3. Överprövning avslås. Gynnsamt beslut.
4. Gemensam nämnd för upphandlingssamverkan, upphandlingskontoret.
5. 1.

22. KamR i Jönköping 2015-07-06, mål nr 704-15

1. Tilldelningsbeslut 2014-02-10. Avgörande 2015-07-06. 512 dagar.
2. Tjänst. IT-konsulter.
3. Rättelse. Ogynnsamt beslut.
4. Domstolsverket.
5. 2.

23. KamR i Jönköping 2015-07-03, mål nr 3692-14

1. Kunde inte få fram datum för tilldelningsbeslut. Avgörande 2015-07-03.

2. Tjänst. Tillfälligt boende för asylsökande.
3. Överprövning avslås. Gynnsamt beslut.
4. Migrationsverket.
5. 1.

24. KamR i Stockholm 2015-06-18, mål nr 1521-15

1. Tilldelningsbeslut 2014-10-07. Avgörande 2015-06-18. 255 dagar.
2. Tjänst. Datakommunikation och telefon som tjänst.
3. Rättelse. Ogynnsamt beslut.
4. Solna stad.
5. 1.

25. KamR i Jönköping 2015-06-09, mål nr 2811-14

1. Tilldelningsbeslut 2014-06-27. Avgörande 2015-06-09. 348 dagar.
2. Tjänst. Tekniska konsulttjänster.
3. Upphandlingen ska göras om. Ogynnsamt beslut.
4. Borås Energi och Miljö AB.
5. 1.

26. KamR i Jönköping 2015-05-28, mål nr 2805-14

1. Tilldelningsbeslut 2014-05-21. Avgörande 2015-05-28. 373 dagar.
2. Tjänst. Gymnasial vuxenutbildning.
3. Upphandlingen ska delvis göras om. Ogynnsamt beslut.
4. Upphandlingscenter.
5. 1.

27. KamR i Sundsvall 2015-04-22, mål nr 5-15

1. Tilldelningsbeslut 2014-09-29. Avgörande 2015-04-22. 206 dagar.
2. Tjänst. Telefonitjänster och IT-tjänster.
3. Överprövning avslås. Gynnsamt beslut.
4. Trafikverket.
5. 1.

28. KamR i Sundsvall 2015-03-04, mål nr 2484-2485-14

1. Ramavtal tecknas 2013-05-30. Avgörande 2015-03-04. 644 dagar.

2. Tjänst. Konsulttjänster för geodetisk mätningsteknik.
3. Överprövning avslås. Gynnsamt beslut.
4. Vägverket.
5. 2.

29. KamR i Stockholm 2015-02-24, mål nr 6027-14

1. Tilldelningsbeslut 2014-06-19. Avgörande 2015-02-24. 251 dagar.
2. Tjänst. IT-konsulttjänst.
3. Rättelse. Ogynnsamt beslut.
4. Polismyndigheten.
5. 1.

30. KamR i Jönköping 2014-11-12, mål nr 1250-14

1. Tilldelningsbeslut 2014-02-24. Avgörande 2014-11-12. 262 dagar.
2. Vara. Livsmedel.
3. Rättelse. Ogynnsamt beslut.
4. Eksjö kommun.
5. 1.

31. KamR i Jönköping 2014-10-29, mål nr 1165-1166-14

1. Tilldelningsbeslut 2014-02-12. Avgörande 2014-10-29. 260 dagar.
2. Tjänst. Flyttjänster.
3. Rättelse. Ogynnsamt beslut.
4. Eskilstuna kommun.
5. 2.

32. KamR i Stockholm 2014-10-08, mål nr 2420-14

1. Tilldelningsbeslut 2014-01-30. Avgörande 2014-10-08. 252 dagar.
2. Tjänst. Bevakningstjänster.
3. Rättelse. Ogynnsamt beslut.
4. Statens Maritima Museer.
5. 1.

33. KamR i Göteborg 2014-09-26, mål nr 2494-14

1. Tilldelningsbeslut 2013-10-16. Avgörande 2014-09-26. 346 dagar.
2. Tjänst. Tekniska konsulter.
3. Överprövning avslås. Gynnsamt beslut.
4. Tjörns kommun.
5. 1.

34. KamR i Stockholm 2014-06-10, mål nr 7820-13

1. Tilldelningsbeslut 2013-10-16. Avgörande 2014-06-10. 238 dagar.
2. Tjänst. Bemanningkonsulter/personalutyrning.
3. Överprövning avslås. Gynnsamt beslut.
4. Skatteverket.
5. 1.

35. KamR i Jönköping 2014-06-05, mål nr 1871-13

1. Tilldelningsbeslut 2013-02-19. Avgörande 2014-06-05. 472 dagar.
2. Tjänst. Tele- och datakommunikation.
3. Överprövning avslås. Gynnsamt beslut.
4. Kriminalvården.
5. 2.

36. KamR i Sundsvall 2014-05-07, mål nr 496-14

1. Tilldelningsbeslut 2014-01-10. Avgörande 2014-05-07. 118 dagar.
2. Byggentreprenad. Byggnadstjänster.
3. Rättelse. Ogynnsamt beslut.
4. Kirunabostäder AB.
5. 1.

37. KamR i Sundsvall 2014-04-29, mål nr 519-521-14

1. Tilldelningsbeslut 2013-10-09. Avgörande 2014-04-29. 203 dagar.
2. Vara. Skrivare och kopiatorer.
3. Målet återförvisas till förvaltningsrätt. Ogynnsamt beslut.
4. Gemensam nämnd för upphandlingssamverkan, Jämtlands Räddningstjänstförbund och Krokombostäder AB.
5. 1.

38. KamR i Stockholm 2014-04-04, mål nr 710-14

1. Tilldelningsbeslut 2013-12-14. Avgörande 2014-04-04. 112 dagar.
2. Vara. Varulicenser.

3. Målet återförvisas till förvaltningsrätt. Ogynnsamt beslut.
4. Försäkringskassan.
5. 1.

39. KamR i Sundsvall 2014-03-24, mål nr 551-14

1. Tilldelningsbeslut 2013-12-16. Avgörande 2014-03-24. 99 dagar.
2. Tjänst. Snöskottning av tak.
3. Överprövning avslås. Gynnsamt beslut.
4. Luleå kommun.
5. 1.

40. KamR i Stockholm 2014-03-20, mål nr 6507-13

1. Tilldelningsbeslut 2013-04-11. Avgörande 2014-03-20. 344 dagar.
2. Tjänst. Fasta och mobila operatörstjänster.
3. Överprövning avslås. Gynnsamt beslut.
4. Statens inköpscentral vid Kammarkollegiet.
5. 1.

41. KamR i Göteborg 2014-03-14, mål nr 4816-13

1. Avgöranden gäller överprövning av ramavtal som löpt för långt. Alltså inte vid upphandlingen av ramavtalet. Tiden för tilldelningsbeslut därmed oväsentlig.
2. Tjänst. Plattsättning och matläggning.
3. Överprövning avslås. Gynnsamt beslut.
4. Arvika kommun.
5. 2.

42. KamR i Göteborg 2014-03-12, mål nr 6642-13

1. Tilldelningsbeslut 2013-06-04. Avgörande 2014-03-12. 282 dagar.
2. Vara. Data-hårdvara.
3. Upphandlingen ska göras om. Ogynnsamt beslut.
4. Nämnden för Intraservice i Göteborgs kommun.
5. 1.

43. KamR i Jönköping 2014-03-05, mål nr 2608-13

1. Tilldelningsbeslut 2013-04-04. Avgörande 2014-03-05. 336 dagar.
2. Vara. Livsmedel.
3. Överprövning avslås. Gynnsamt beslut.
4. Marks kommun.
5. 1.

44. KamR i Göteborg 2014-02-28, mål nr 903-14

1. Tilldelningsbeslut 2013-11-14. Avgörande 2014-02-28. 107 dagar.
2. Tjänst. Kommunikationstjänster.
3. Överprövning avslås. Gynnsamt beslut.
4. Invest i Skåne AB.
5. 1.

45. KamR i Sundsvall 2014-02-13, mål nr 3211-13

1. Tilldelningsbeslut 2013-05-21. Avgörande 2014-02-13. 269 dagar.
2. Vara. Färg och tillbehör.
3. Rättelse. Ogynnsamt beslut.
4. Sandvikens kommun.
5. 1.

46. KamR i Sundsvall 2013-12-17, mål nr 2953-2954-13

1. Tilldelningsbeslut 2013-02-19. Avgörande 2013-12-17. 302 dagar.
2. Tjänst. Måleritjänster.
3. Överprövning avslås. Gynnsamt beslut.
4. Sollefteå kommun.
5. 1.

47. KamR i Jönköping 2013-11-27, mål nr 1853-13

1. Tilldelningsbeslut 2013-02-20. Avgörande 2013-11-27. 281 dagar.
2. Byggentreprenad. Fastighetsarbeten.
3. Överprövning avslås. Gynnsamt beslut.
4. Nyköpings kommun.
5. 1.

48. KamR i Jönköping 2013-11-15, mål nr 1247-13

1. Tilldelningsbeslut 2012-12-12. Avgörande 2013-11-15. 339 dagar.

2. Byggtreprenad.
Fastighetsunderhåll.
3. Upphandlingen ska till viss del göras om. Ogynnsamt beslut.
4. Trosa kommun.
5. 1.

49. KamR i Jönköping 2013-10-25, mål nr 982-13

1. Tilldelningsbeslut 2012-12-10.
Avgörande 2013-10-25.
320 dagar.
2. Tjänst. Måleritjänster.
3. Överprövning avslås. Gynnsamt beslut.
4. AB Stångastaden.
5. 1.

50. KamR i Göteborg 2013-10-18, mål nr 2598-2601-13

1. Tilldelningsbeslut 2012-10-31.
Avgörande 2013-10-18.
353 dagar.
2. Byggtreprenad.
Byggtreprenadarbeten.
3. Överprövning avslås. Gynnsamt beslut.
4. Göteborgs Stads Upphandlings AB.
5. 4.

51. KamR i Stockholm 2013-10-15, mål nr 1965-13

1. Tilldelningsbeslut 2012-01-26.
Avgörande 2013-10-15.
629 dagar.
2. Tjänst. Juristtjänster.
3. Överklagandet bifalls delvis. Ett av uppdragen ogiltigförklaras.
Ogynnsamt beslut.
4. Värmdö kommun.
5. 1.

52. KamR i Göteborg 2013-07-22, mål nr 3124-3127-13

1. Tilldelningsbeslut 2013-03-12.
Avgörande 2013-07-22.
133 dagar.
2. Tjänst. Avfallshämtning.
3. Överprövning avslås. Gynnsamt beslut.
4. Bengtsfors-, Dals-Eds-,
Färgelanda- och Melleruds kommun.
5. 1.

53. KamR i Sundsvall 2013-05-27, mål nr 859-13

1. Tilldelningsbeslut 2012-11-29.
Avgörande 2013-05-27.
180 dagar.
2. Tjänst.
Företagshälsovårdstjänster.
3. Överprövning avslås. Gynnsamt beslut.
4. Umeå universitet.
5. 1.

54. KamR i Sundsvall 2013-05-21, mål nr 988-13

1. Tilldelningsbeslut 2013-01-28.
Avgörande 2013-05-21.
114 dagar.
2. Byggtreprenad. Byggarbeten.
3. Överprövning. Gynnsamt beslut.
4. Bodens kommun.
5. 1.

55. KamR i Stockholm 2013-05-20, mål nr 796-13

1. Tilldelningsbeslut 2012-10-21.
Avgörande 2013-05-20.
212 dagar.
2. Vara. Diabetestekniska hjälpmedel.
3. Rättelse. Ogynnsamt beslut.
4. Landstingen i Dalarna, Uppsala län, Sörmland, Västmanland samt Örebro.
5. 1.

56. KamR i Sundsvall 2013-04-15, mål nr 1040-13

1. Tilldelningsbeslut 2012-12-17.
Avgörande 2013-04-15.
120 dagar.
2. Tjänst. Saneringstjänster.
3. Upphandlingen ska göras om.
Ogynnsamt beslut.
4. Landstinget Dalarna.
5. 1.

57. KamR i Stockholm 2013-03-25, mål nr 6756-12

1. Tilldelningsbeslut 2012-05-25.
Avgörande 2013-03-25.
305 dagar.
2. Vara. Hyra av fordon.
3. Överprövning avslås. Gynnsamt beslut.
4. Statens inköpscentral vid Kammarkollegiet.
5. 1.

58. KamR i Göteborg 2013-03-20, mål nr 1192-13

1. Tilldelningsbeslut 2011-10-17. Avgörande 2013-03-20. 521 dagar.
2. Tjänst. Brandlarm/Inbrottslarm – Hantverkstjänster.
3. Överprövning avslås. Gynnsamt beslut.
4. Göteborgs Stads Upphandlings AB.
5. 1.

59. KamR i Jönköping 2013-02-21, mål nr 2760-12

1. Avtal slöts 2012-02-28. Avgörande 2013-02-21. 260 dagar.
2. Vara. Livsmedel.
3. Kommunernas ingångna avtal är ogiltigt. Ogynnsamt beslut.
4. Finspångs-, Kinda-, Linköpings-, Norrköpings-, Söderköpings-, Valdemarsviks- och Åtvidabergs kommun samt Östergötlands läns landsting.
5. 1.

60. KamR i Göteborg 2013-02-21, mål nr 6976-12

1. Tilldelningsbeslut 2012-06-08. Avgörande 2013-02-21. 259 dagar.
2. Vara. Ortopediska hjälpmedel.
3. Överprövning avslås. Gynnsamt beslut.
4. Region Skåne.
5. 1.

61. KamR i Stockholm 2013-02-06, mål nr 6530-12

1. Tilldelningsbeslut 2012-04-16. Avgörande 2013-02-06. 297 dagar.
2. Tjänst. Systemarbets- och livscykelstöd FM Ledningssystem.
3. Överprövning avslås. Gynnsamt beslut.
4. Försvarsverkets materielverk.
5. 1.

62. KamR i Stockholm 2012-11-09, mål nr 5037-12

1. Tilldelningsbeslut 2012-06-11. Avgörande 2012-11-09. 152 dagar.
2. Vara. IT-kringutrustning.
3. Upphandlingen ska göras om. Ogynnsamt beslut.
4. Stockholms stad.

5. 1.

63. KamR i Stockholm 2012-10-17, mål nr 4460-12

1. Tilldelningsbeslut 2012-04-25. Avgörande 2012-10-17. 176 dagar.
2. Tjänst. Vägmarkeringsarbeten.
3. Rättelse. Ogynnsamt beslut.
4. Västerås Stad.
5. 1.

64. KamR i Sundsvall 2012-09-25, mål nr 1227-12

1. Tilldelningsbeslut 2012-01-30. Avgörande 2012-09-25. 240 dagar.
2. Tjänst. Hotellogi och konferenslokaler.
3. Överprövning avslås. Gynnsamt beslut.
4. Lantmäteriet.
5. 1.

65. KamR i Göteborg 2012-09-21, mål nr 3827-12

1. Tilldelningsbeslut 2011-12-21. Avgörande 2012-09-21. 276 dagar.
2. Vara. Text- och bildtelefoner.
3. Rättelse. Ogynnsamt beslut.
4. Västra Götalandsregionen.
5. 1.

66. KamR i Stockholm 2012-08-24, mål nr 2615-12

1. Tilldelningsbeslut 2012-02-24. Avgörande 2012-08-24. 183 dagar.
2. Vara. Pacemaker och ICD.
3. Överprövning avslås. Gynnsamt beslut.
4. Stockholms läns landsting.
5. 1.

67. KamR i Göteborg 2012-07-04, mål nr 1203-12

1. Tilldelningsbeslut 2011-06-22. Avgörande 2012-07-04. 379 dagar.
2. Vara. Livsmedel.
3. Överprövning avslås. Gynnsamt beslut.
4. Västra Götalandsregionen.
5. 1.

68. KamR i Jönköping 2012-06-08, mål nr 834-12

1. Tilldelningsbeslut 2011-09-12. Avgörande 2012-06-08. 271 dagar.
2. Tjänst. Laboratorietjänster.
3. Rättelse. Ogynnsamt beslut.
4. Essunga-, Grästorps-, Lidköpings-, Skara- och Vara kommun samt Skara Energi AB.
5. 1.

69. KamR i Stockholm 2012-05-04, mål nr 2654-12

1. Tilldelningsbeslut 2012-02-07. Avgörande 2012-05-04. 88 dagar.
2. Tjänst. Språkkonsulter.
3. Överprövning avslås. Gynnsamt beslut.
4. Arbetsmiljöverket.
5. 1.

70. KamR i Sundsvall 2012-04-16, mål nr 650-12

1. Tilldelningsbeslut 2012-01-18. Avgörande 2012-04-16. 90 dagar.
2. Tjänst. Takschnittningsarbeten.
3. Målet återförvisas till förvaltningsrätt. Ogynnsamt beslut.
4. Kirunabostäder.
5. 1.

71. KamR i Göteborg 2012-04-02, mål nr 1974-12

1. Tilldelningsbeslut 2011-11-24. Avgörande 2012-04-02. 131 dagar.
2. Tjänst. Tandtekniska tjänster.
3. Upphandlingen ska göras om. Ogynnsamt beslut.
4. Region Skåne.
5. 1.

72. KamR i Jönköping 2012-03-28, mål nr 3307-11

1. Tilldelningsbeslut 2011-06-07. Avgörande 2012-03-28. 296 dagar.
2. Vara. Fjärrvärmeledning.
3. Överprövning avslås. Gynnsamt beslut.
4. Eskilstuna Energi & Miljö AB.
5. 1.

73. KamR i Sundsvall 2012-03-06, mål nr 93-12

1. Tilldelningsbeslut 2011-09-20. Avgörande 2012-03-06. 169 dagar.
2. Vara. Livsmedel.
3. Överprövning avslås. Gynnsamt beslut.
4. Landstinget dalarna.
5. 1.

74. KamR i Jönköping 2012-02-02, mål nr 3983-11

1. Tilldelningsbeslut 2011-09-29. Avgörande 2012-02-02. 127 dagar.
2. Tjänst. Färdtjänstresor.
3. Överprövning avslås. Gynnsamt beslut.
4. Strängnäs kommun.
5. 1.

75. KamR i Göteborg 2012-01-24, mål nr 6553-11

1. Tilldelningsbeslut 2011-03-23. Avgörande 2012-01-24. 308 dagar.
2. Tjänst. Bevakningstjänster.
3. Rättelse. Ogynnsamt beslut.
4. Göteborgs Stads Upphandlings AB.
5. 1.

76. KamR i Sundsvall 2012-01-09, mål nr 3306-11

1. Tilldelningsbeslut 2011-06-13. Avgörande 2012-01-09. 211 dagar.
2. Byggentreprenad. Anläggningsarbete.
3. Överprövning avslås. Gynnsamt beslut.
4. Nordmalings kommun.
5. 1.

77. KamR i Jönköping 2011-12-14, mål nr 2858-11

1. Tilldelningsbeslut 2011-05-18. Avgörande 2011-12-14. 211 dagar.
2. Tjänst. Inrikes charterflygningar.
3. Målet återförvisas till förvaltningsrätten. Ogynnsamt beslut.
4. Kriminalvården.
5. 1.

78. KamR i Göteborg 2011-11-09, mål nr 6749-11

1. Tilldelningsbeslut 2011-06-29.
Avgörande 2011-11-09.
134 dagar.
2. Tjänst. Målningsarbeten.
3. Överprövning avslås. Gynnsamt beslut.
4. Staffanstorps AB.
5. 1.

79. KamR i Sundsvall 2011-10-27, mål nr 2284-11

1. Tilldelningsbeslut 2011-02-24.
Avgörande 2011-10-27.
246 dagar.
2. Tjänst. Transporttjänster.
3. Överprövning avslås. Gynnsamt beslut.
4. Örnsköldsviks kommun.
5. 1.

80. KamR i Jönköping 2011-09-05, mål nr 1935-11

1. Tilldelningsbeslut 2010-10-01.
Avgörande 2011-09-05.
340 dagar.
2. Vara. Skrivare och kopiatorer.
3. Överprövning avslås. Gynnsamt beslut.
4. Uppsala kommun, m.fl.
5. 1.

81. KamR i Sundsvall 2011-07-05, mål nr 1685-11

1. Tilldelningsbeslut 2011-04-18.
Avgörande 2011-07-05.
79 dagar.
2. Tjänst. "Varumärkesidentitet till Världsarvet Laponia."
3. Överprövning avslås. Gynnsamt beslut.
4. Länsstyrelsen i Norrbottens län.
5. 1.

82. KamR i Stockholm 2011-06-29, mål nr 1355-11

1. Tilldelningsbeslut 2010-11-25.
Avgörande 2011-06-29.
217 dagar.
2. Vara. Skrivare.
3. Rättelse. Ogynnsamt beslut.
4. Västra Mälardalens Kommunalförbund.
5. 1.

83. KamR i Jönköping 2011-06-20, mål nr 1418-11

1. Tilldelningsbeslut 2010-11-24.
Avgörande 2011-06-20.
209 dagar.

2. Byggtrepenad. Mindre ombyggnadsarbeten.
3. Upphandlingen ska göras om. Ogynnsamt beslut.
4. Karlshamnsbostäder AB.
5. 1.

84. KamR i Göteborg 2011-05-25, mål nr 917-918-11

1. Tilldelningsbeslut 2010-09-08.
Avgörande 2011-05-25.
260 dagar.
2. Vara. Programvara.
3. Upphandlingen ska göras om. Ogynnsamt beslut.
4. Kungsbacka kommun och Falkenbergs kommun.
5. 1.

85. KamR i Stockholm 2011-04-07, mål nr 5795-10

1. Tilldelningsbeslut 2010-06-17.
Avgörande 2011-04-07.
295 dagar.
2. Tjänst. E-handelstjänst.
3. Överprövning avslås. Gynnsamt beslut.
4. Ekonomistyrningsverket.
5. 2.

86. KamR i Stockholm, 2011-03-21, mål nr 5603-10

1. Tilldelningsbeslut 2010-06-23.
Avgörande 2011-03-21.
272 dagar.
2. Tjänst. Bemanningstjänster.
3. Upphandlingen ska göras om. Ogynnsamt beslut.
4. Stockholms läns landsting.
5. 1.

87. KamR i Stockholm 2011-02-18, mål nr 5913-10

1. Tilldelningsbeslut 2010-06-23.
Avgörande 2011-02-18.
241 dagar.
2. Tjänst. Bemanningstjänster.
3. Upphandlingen ska göras om. Ogynnsamt beslut.
4. Stockholms läns landsting.
5. 1.

88. KamR i Göteborg 2011-02-03, mål nr 684-11

1. Tilldelningsbeslut 2010-11-15.
Avgörande 2011-02-03.
81 dagar.
2. Vara. Invändiga skyltar.

3. Överprövning avslås. Gynnsamt beslut.
4. Polismyndigheten i Västra Götaland.
5. 1.

89. KamR i Stockholm 2010-12-29, mål nr 6522-10

1. Tilldelningsbeslut 2010-08-25. Avgörande 2010-12-29. 127 dagar.
2. Tjänst. IT-konsulttjänster.
3. Målet återförvisas till förvaltningsrätten. Ogynnsamt beslut.
4. Försäkringskassan.
5. 1.

90. KamR i Jönköping 2010-12-08, mål nr 2235-10

1. Tilldelningsbeslut 2010-04-27. Avgörande 2010-12-08. 226 dagar.
2. Tjänst. ”Placering i arbetskooperativ av frivårdsklienter som dömts till kontraktsvård och intagna som vistas utanför anstalt i vårdvistelse.”
3. Upphandlingen ska göras om. Gynnsamt beslut.
4. Kriminalvården.
5. 1.

91. KamR i Stockholm 2010-08-17, mål nr 3810-10

1. Tilldelningsbeslut 2010-03-15. Avgörande 2010-08-17. 156 dagar.
2. Vara. Audio-, foto- och visuella produkter.
3. Upphandlingen ska göras om. Ogynnsamt beslut.
4. Verket för högskoleservice.
5. 1.

92. KamR i Sundsvall 2010-07-05, mål nr 985-10

1. Tilldelningsbeslut 2010-03-17. Avgörande 2010-07-05. 111 dagar.
2. Tjänst. Översättartjänster.
3. Överprövning avslås. Gynnsamt beslut.
4. Myndigheten för tillväxtpolitiska utvärderingar och analyser.
5. 1.

93. KamR i Sundsvall 2010-06-29, mål nr 1367-10

1. Tilldelningsbeslut 2010-03-04. Avgörande 2010-06-29. 118 dagar.
2. Tjänst. Järnvägsspecifika konsulter.
3. Överprövning avslås. Gynnsamt beslut.
4. Trafikverket.
5. 1.

94. KamR i Göteborg 2010-06-22, mål nr 1501-10

1. Sista anbudsdag (något tilldelningsbeslut meddelades aldrig innan överprövning) 2009-12-14. Avgörande 2010-06-22. 191 dagar.
2. Vara. Hörapparater.
3. Upphandlingen ska göras om. Ogynnsamt beslut.
4. Region Skåne.
5. 1.

95. KamR i Göteborg 2010-06-09, mål nr 1325-10

1. Tilldelningsbeslut 2010-03-05. Avgörande 2010-06-09. 97 dagar.
2. Tjänst. Städning.
3. Rättelse. Ogynnsamt beslut.
4. Partillebo AB.
5. 2.

96. KamR i Sundsvall 2010-03-10 i mål nr 385-10

1. Tilldelningsbeslut 2009-10-06. Avgörande 2010-03-10. 156 dagar.
2. Tjänst. Telefonitjänster.
3. Överprövning avslås. Gynnsamt beslut.
4. Banverket.
5. 1.

97. KamR i Göteborg 2010-03-08, mål nr 6794-09

1. Tilldelningsbeslut 2009-09-03. Avgörande 2010-03-08. 187 dagar.
2. Vara. Parkustrustning.
3. Överprövning avslås. Gynnsamt beslut.
4. Göteborgs kommun.
5. 1.

**98. KamR i Jönköping 2010-02-16,
mål nr 3785-09**

1. Tilldelningsbeslut 2009-11-26.
Avgörande 2010-02-16.
83 dagar.
2. Tjänst. Måleriarbeten.
3. Målet återförvisas till
förvaltningsrätten. Ogynnsamt
beslut.
4. AB Stångastaden.
5. 1.

**99. KamR i Stockholm 2010-02-16 mål
7433-09**

1. Tilldelningsbeslut 2009-11-15.
Avgörande 2010-02-16.
94 dagar.
2. Tjänst. Hälso- och
sjukvårdstjänster.
3. Överprövning avslås. Gynnsamt
beslut.
4. Stockholms läns landsting.
5. 1.

**100. KamR i Jönköping 2010-01-12,
mål nr 3502-09**

1. Tilldelningsbeslut 2009-10-22.
Avgörande 2010-01-12.
83 dagar.
2. Vara. Rullstolar.
3. Målet återförvisas till länsrätten.
Ogynnsamt beslut.
4. Landstinget Blekinge.
5. 1.

**101. KamR Sundsvall 2009-08-12 i mål
nr 1731-09**

1. Tvisten gällde ett då gällande
ramavtal, varför tiden för
tilldelningsbeslutet är irrelevant.
2. Tjänst. Ombyggnad av skola.
3. Överprövning avslås. Gynnsamt
beslut.
4. Norsjö kommun.
5. 1

8 Källförteckning

8.1 Offentliga tryck

8.1.1 EU

Europaparlamentets och rådets direktiv 2014/24/EU av den 26 februari 2014 *om offentlig upphandling och om upphävande av direktiv 2004/18/EG*. (Cit: 2014/24/EU)

Europaparlamentets och rådets direktiv 2014/25/EU av den 26 februari 2014 *om upphandling av enheter som är verksamma på områdena vatten, energi, transporter och posttjänster och om upphävande av direktiv 2004/17/EG*. (Cit: 2014/25/EU)

Europaparlamentets och rådets direktiv 2004/18/EG av den 31 mars 2004 *om samordning av förfarandena vid offentlig upphandling av byggtreprenader, varor och tjänster*. (Cit: 2004/18/EG)

8.1.2 Svenska

Ds 2014:25 – *Nya delar om upphandling*. (Cit: Ds 2014:25)

Kommittédirektiv 2013:105 – *Ökad effektivitet i upphandlingar i samband med överprövning*. (Cit: Kommittédirektiv 2013:105)

Lagrådet, yttrande till följd av ”*Nytt regelverk om offentlig upphandling*”.
<<http://lagradet.se/yttranden/Nytt%20regelverk%20om%20upphandling.pdf>
> 2016-02-12. (Cit: Lagrådet yttrande)

Lagrådsremiss – *Nytt regelverk om offentlig upphandling*. 4 juni 2015. (Cit: Nytt regelverk om offentlig upphandling)

Proposition 2015/16:129 – *Interimistiska beslut vid överprövning av upphandlingar*. (Cit: Prop. 2015/16:129)

Proposition 2006/07:128 - *Ny lagstiftning om offentlig upphandling och upphandling inom områdena vatten, energi, transporter och posttjänster*. (Cit: Prop. 2006/07:128)

SOU 2015:12 – Överprövning av upphandlingsmål m.m. (Cit: SOU 2015:12)

SOU 2006:28 – Nya upphandlingsregler 2. (Cit: SOU 2006:28)

8.2 Litteratur

Bastidas Venegas, Vladimir (Korling, Fredric & Zamboni, Mauro (red.)), "*Juridisk metodlära*", Studentlitteratur, Lund 2013. (Cit: Bastidas Venegas 2013)

Bernitz, Ulf, "*Svensk och europeisk marknadsrätt 1 – Konkurrensrätten och marknadsekonomin rättsliga grundvalar*", 4 uppl., Norstedts Juridik, Stockholm, 2015. (Cit: Bernitz 2015)

Bernitz, Ulf & Kjellgren, Anders, "*Europarättens grunder*", 5 uppl., Norstedts Juridik, Stockholm, 2014. (Cit: Bernitz & Kjellgren 2014)

Dahlman, Christian, "*Neutralitet I juridisk forskning*", 1 uppl., Lund, Studentlitteratur, 2006. (Cit: Dahlman 2006)

Dahlman, Christian, Glader, Marcus & Reidhav, David, "*Rättsekonomi – En introduktion*", 2 uppl., Studentlitteratur, Lund 2004. (Cit: Dahlman, Glader & Reidhav 2004)

Forsberg, Niclas, "*Upphandling enligt LOU, LUF, LUFSS och LOV*", 3 uppl., Norstedts juridik, Stockholm 2015. (Cit: Forsberg 2015)

Hettne, Jörgen (Otken Eriksson, Ida (red.)), "*EU-rättslig metod – Teori och genomslag i svensk rättstillämpning*", 2 uppl. Norstedts Juridik, Stockholm 2012. (Cit: Hettne 2012)

Pedersen, Kristian, "*Upphandlingens grunder: en introduktion till offentlig upphandling och upphandling i försörjningssektorerna*", 3 uppl., Jure, Stockholm, 2013. (Cit: Pedersen 2013)

Rosén Andersson, Helena, "*Lagen om offentlig upphandling: en kommentar*", 1. uppl., Norstedts juridik, Stockholm 2012. (Cit: Rosén Andersson 2012)

Spaak, Torben (Korling, Fredric & Zamboni, Mauro (red.)), "*Juridisk metodlära*", Kapitel 3, Studentlitteratur, Lund 2013. (Cit: Spaak 2013)

Sandgren, Claes, ”Rättsvetenskap för uppsatsförfattare – Ämne, material, metod och argumentation”, 3 uppl., Norstedts Juridik, Stockholm 2015. (Cit: Sandgren 2015)

Sundstrand, Andrea, ”Offentlig upphandling – en introduktion”, upplaga 2, Lund, Studentlitteratur, 2013. (Cit: Sundstrand 2013)

8.3 Artiklar

Arfwedson, Per-Owe, Johansson, Martin & Alm, Jerker, ”Regeringens proposition avseende interimistiska beslut – analys”.

<<http://www.jpinfo.net.se/dokument/Analyser-och-referat/2713611/Regeringens-proposition-avseende-interimistiska-beslut--analys?pageid=276098&search=överprövning%20öka%20effektivitet>> senast uppdaterad 2016-05-03, hämtad 2016-05-05. (Cit: Arfwedson, Johansson & Alm 2016)

Bokwall, Carl & Salomonsson, Lena, ”Oenig Regeringsrätt underkänner kombinationen av avropsmetoder i samma ramavtal – analys”.

<<http://www.jpinfo.net.se/dokument/Analyser-och-referat/673260/Oenig-Regeringsratt-underkanner-kombinationen-av-avropsmetoder-i-samma-ramavtal--analys?pageid=22637&search=RÅ%202010%20ref.%2097>> senast uppdaterad 2010-10-26, hämtad 2016-05-01. (Cit: Bokwall & Salomonsson 2010)

Larsberger, Olof & Johansson, Anton, ”Vem är avropsberättigad under ett ramavtal? – analys”.

<<http://jpinfo.net.se/dokument/Analyser-och-referat/2511232/Vem-ar-avropsberattigad-under-ett-strongramavtalstrong--analys?pageid=22637&search=ramavtal%20nya%20direktivet>> senast uppdaterad 2015-06-01, hämtad 2016-05-02. (Cit: Larsberger & Johansson 2015)

Olsson, Erik, ”Får vi börja om nu då? Om direkt effekt och direktivkonform tolkning vid försenat genomförande av de nya upphandlingsdirektiven – analys”.

<<http://www.jpinfo.net.se/dokument/Analyser-och-referat/2626979/Far-vi-borja-nu-da-Om-strongdirekt-effektstrong-och-direktivkonform-tolkning-vid-forsenat-geno?pageid=276098&search=direkt%20effekt>> senast uppdaterad 2016-02-02, hämtad 2016-05-10. (Cit: Olsson 2016)

Peczenik, Aleksander, *Juridikens allmänna läror*, SvJT 2005 s. 249-272.
(Cit: Peczenik 2005)

Sveman, Eva, ”Direktupphandling på grund av överprövning i domstol – analys”. <<http://www.jpinfo.net.se/dokument/Analyser-och-referat/907174/Direktupphandling-pa-grund-av-strongoverprovningstrong-i-domstol---analys?pageid=80423&search=överprövning%20tid%20lång>> senast uppdaterad 2011-10-10, hämtad 2016-05-09. (Cit: Sveman 2011)

Sveman, Eva, ”Nytt regelverk om upphandling – analys”. <[http://www.jpinfo.net.se/dokument/Analyser-och-referat/2417304/Nytt-regelverk-om-upphandling--analys?pageid=223248&search=berörda fysiska personers behov](http://www.jpinfo.net.se/dokument/Analyser-och-referat/2417304/Nytt-regelverk-om-upphandling--analys?pageid=223248&search=berörda+fysiska+personers+behov)> senast uppdaterad 2015-07-01, hämtad 2016-05-01. (Cit: Sveman 2015)

Sylwan, Mathias, ”Prekusionsfristens vara eller icke vara – andra gången gillt? – analys”. <<http://www.jpinfo.net.se/dokument/Analyser-och-referat/1862450/Prekusionsfristens-vara-eller-icke-vara--andra-gangen-gillt--analys?pageid=21826&search=rättssäkerhet%20effektivitet>> senast uppdaterad 2013-12-17, hämtad 2016-05-09. (Cit: Sylwan 2013)

Upphandlingsmyndigheten, ”Nyheter i den kommande lagstiftningen – och hur hanterar vi mellantiden?” <<http://www.upphandlingsmyndigheten.se/globalassets/publikationer/nyheterna-i-den-kommande-lagstiftningen-och-hur-hanterar-vi-mellantiden.pdf>> 2016-04-14. (Cit: Upphandlingsmyndigheten, ”Nyheter i den kommande lagstiftningen – och hur hanterar vi mellantiden?”)

8.4 Tidningsartiklar

Edelman, Viktoria & Löfgren, Maja, ”Förseningen av de nya upphandlingslagarna får konsekvenser”. <<http://www.dagensjuridik.se/2016/02/kronika-analys-edelman-lofgren-upphandling>> publicerad 2016-02-01, hämtad 2016-05-10. (Cit: Edelman & Löfgren 2016)

Höglander, Bo, ”Överdriven oro över direkt effekt”. <<http://www.offentligaaffarer.se/2016/03/03/overdriven-oro-over-direkt-effekt/>> publicerad 2016-03-03. Hämtad 2016-05-19. (Cit: Höglander 2016)

Linder, Fredrik, ”Direkt effekt av nya upphandlingsdirektiven i april?”. <<http://inkopsradet.se/expert/direkt-effekt-av-upphandlingsdirektiven/>> publicerad 2016-01-18, hämtad 2016-05-10. (Cit: Linder 2016)

Linder, Fredrik & Dubois, Mikael, ”Analysera konsekvenser av ”mellanvägen ””. <<http://upphandling24.se/analysera-konsekvenser-av-mellanvagen/>> publicerad 2015-03-24, hämtad 2016-05-12. (Cit: Linder & Dubois 2015)

Säfvenberg, Erik, ”Direkt effekt kan innebära ett år av prövningar”. <<http://upphandling24.se/direkt-effekt-kommer-innebara-ett-provande-ar/>> publicerad 2016-01-19, hämtad 2016-05-10. (Cit: Säfvenberg 2016)

Söderlund, Niclas, ”Ardalan Shekarabi: Nya LOU kommer först 2017”. <<http://upphandling24.se/ardalan-shekarabi-nya-lou-kommer-forst-2017/>> publicerad 2016-01-13, hämtad 2016-05-10. (Cit: Söderlund 2016)

8.5 Myndighetspublikationer

Hermansson Nilsson, Cecilia, SKL Kommentus Inköpscentral, ”Blir det ett stopp för överprövningar nu?”. <<https://www.sklkommentus.se/inkopscentral/nyheter/blir-det-ett-stopp-for-overprovningar-nu/>> publicerad 2014-06-26, hämtad 2016-05-16. (Cit: Hermansson Nilsson, SKL Kommentus 2014.)

Konkurrensverket, ”Siffror och fakta om offentlig upphandling – Statistik om upphandlingar som genomförts under 2014”, rapport 2015:9. <http://www.konkurrensverket.se/globalassets/publikationer/rapporter/rapport_2015-9.pdf> (Cit: KKV rapport 2015:9)

Konkurrensverket, ”Samordnade ramavtal – en empirisk undersökning”, rapport 2010:5. <http://www.konkurrensverket.se/globalassets/publikationer/uppdrafsforskning/forsk_rap_2010-5_samordnade_ramavtal.pdf> (Cit: KKV rapport 2010:5)

Konkurrensverket, ”Inom ramen för ramavtal – tillsyn från fyra tillsynsändamålen” januari 2015. <http://www.konkurrensverket.se/globalassets/publikationer/informationmaterial/inom_ramen_for_ramavtal.pdf> (Cit: KKV – Inom ramen för ramavtal)

Ramavtal och avrop inom LOU och LUF: vägledning. [Ny, rev. utg.] (2013). Stockholm: Kammarkollegiet. (Cit: Vägledning – ramavtal och avrop inom LOU och LUF)

Upphandlingsmyndigheten, ”Hur tilldelas kontrakt som grundas på ett ramavtal?”. <<http://www.upphandlingsmyndigheten.se/fragor-och-svar/?ShowItem=7584>> hämtad 2016-05-04. (Cit: Upphandlingsmyndigheten, ”Hur tilldelas kontrakt som grundas på ett ramavtal?”)

8.6 Övrigt

European Commission working document, Evaluation Report – Impact and effectiveness of EU Public Procurement Legislation, Bryssel, 2011-06-24. (Cit: European Commission – Impact and effectiveness of EU Public Procurement Legislation)

Lagkommentar Karnov, Eskil Nord. (Cit: Nord, lagkommentar, Karnov)

Sammanfattning av EU-lagstiftningen, ”EU-rättens direkta effekt” <<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/SV/TXT/?uri=URISERV:114547>> publicerad 2015-01-14. Hämtad 2016-05-19. (Cit: EUR-Lex, EU-rättens direkta effekt)

8.7 Domar

8.7.1 Högsta förvaltningsdomstolen

RÅ 2010 ref. 97.

RÅ 2003 ref. 64.

8.7.2 Kammarrätten

KamR i Jönköping 2012-11-23, mål 3586-12.

KamR i Göteborg 2011-05-25, mål 917-918-11.

KamR i Stockholm 2011-03-21, mål 5603-10.

KamR i Stockholm 2011-02-18, mål 5913-10.

KamR i Göteborg 2010-06-22, mål 1501-10.

KamR i Sundsvall 2010-03-10, mål 385-10.

8.7.3 EU

C-212/04, Adeneler - ECLI:EU:C:2006:443.

C-105/03, Pupino - ECLI:EU:C:2005:386.

C-371/02, Björnekulla - ECLI:EU:C:2003:615.

C-14/83, von Colson - ECLI:EU:C:1984:153.

C-148/78, Ratti - ECLI:EU:C:1979:110.

C-41/74, Van Duyn - ECLI:EU:C:1974:133.

C-26/62, Van Gend & Loos - ECLI:EU:C:1963:1.